

DE ZWERFSTEEN

PERIODIEK ORGAAN VAN DE HISTORISCHE VERENIGING STEENDEREN

17 maart 2001. Planten van de zes Canadese esdoorns rondom het monument / Planting of the six Canadian maple trees around the monument

THE BOULDER

PERIODICAL ORGAN OF THE HISTORICAL SOCIETY STEENDEREN

HVS

Speciale uitgave

Ter gelegenheid van de realisatie en onthulling van een monument voor zes gesneuvelde Canadese militairen te Rha in april 1945.

Special edition

For the occasion of the realisation and unveiling of a monument for six fallen Canadian soldiers at Rha in April 1945.

2001/2

ISSN: 1386 - 5943
Oplage: 800 ex.
mei 2001/May 2001

HOOFDSTUKKEN

CHAPTERS

Hoofdstuk 1 Voorwoord burgemeester Dick Appeldoorn.
Voorwoord Jan Horstink, voorzitter commissie.

Hoofdstuk 2 Steenderen in de jaren 1940-1945 een korte schets.
Het verzet in de gemeente Steenderen.
Ook Steenderen ontkomt niet aan de Jodenvervolgving.

Hoofdstuk 3 Pakweg 15 jaar had een pervers heerser Europa in zijn greep. (Verloop van de Tweede Wereldoorlog).
Het regiment "Queen's Own Rifles of Canada"; haar taak bij de bevrijding van Normandië in Frankrijk t/m de bevrijding delen van ons land, de route die ze hebben afgelegd om dit doel te bereiken,

Hoofdstuk 4 "De Slag om Rha".
Zij die erbij waren vertellen.
Welke zes mannen vielen er voor onze vrijheid?

Hoofdstuk 5 Behalve de wieden van korenmolens "De Hoop" te Rha komt er meer in beweging.

Hoofdstuk 6 Dit nooit meer... een overdenking ruim een halve eeuw na dato door:
predikant NH-kerk te Steenderen
Ds. Bart Seelemeijer,
"De Paarse en witte kaars".
Pastoor RK-kerk te Steenderen:
Gerben Zweers.

Hoofdstuk 7 De sociale achtergronden van dit monument, sociale en emotionele (meer) waarde als een hulp bij geestelijke verwerking van de tijden 1940-1945.
Dankwoord tot slot aan allen die meegewerkt hebben aan de realisatie.
Bronvermelding.

Chapter 1 Introduction by Mayor Dick Appeldoorn.
Introduction by Jan Horstink - head of the committee.

Chapter 2 Steenderen in the period 1940-1945 a brief outline.
The resistance in the community of Steenderen.
Steenderen, another community unable to escape from the persecution of the Jews.

Chapter 3 Europe in the grip of a perverted ruler for fifteen years. (Second World War history)
The regiment "Queen's Own Rifles of Canada"; their task during the liberation of Normandy in France, including the liberation of parts of the Netherlands; the route they travelled to reach this goal.

Chapter 4 "The Battle of Rha".
The story of eye-witnesses.
Who were the six men who gave their life for our freedom?

Chapter 5 Instead of the sails of the corn windmill "De Hoop" at Rha, more comes on the move.

Chapter 6 Never again.... a contemplation, over half a century later, by the minister of the protestant church of Steenderen: Rev. Bart Seelemeijer "The Purple and White Candle".
The Roman Catholic parish priest of Steenderen: Gerben Zweers.

Chapter 7 Social backgrounds of this monument, social and emotional (additional) value as an aid to deal with the period 1940 - 1945.
A final word of gratitude to all those who helped with the realisation.
Acknowledging references.

"De Zwerfsteen" is de kwartaaluitgave van de historische vereniging der gemeente Steenderen.
Opgericht d.d. 1 juni 1992.

BESTUUR:

voorzitter:
Wim Achterkamp
Bronkhorsterweg 32
7221 AC STEENDEREN
Tel. 0575 - 45 17 47
Fax 0575 - 45 09 66

sekretaris:
Yvonne Koning
Paardestraat 7
7221 NE STEENDEREN
Tel. 0575 - 45 26 24

1e penningmeester:
Fred v.d. Mije
Hofstraat 4
7223 LR BAAK
Tel. 0575 - 44 18 06

leden:
Wim Knaake
Harmen Addinkstraat 20
7221 BG STEENDEREN
Tel. 0575 - 45 17 76

Wil Kleine Haar
Dr. A. Ariënsstraat 7
7221 CA STEENDEREN
Tel. 0575 - 45 05 09

Bertus Rietberg
Hoogstraat 23
7227 ND TOLDIJK
Tel. 0575 - 45 20 04

Roos Meutstege-Quintellier
Bakerwaardseweg 13
7226 LR BRONKHORST
Tel. 0575 - 44 11 65

EINDREDAKTIE: ad interim

Paul Kok
Wehmestraat 1a
7221 BT STEENDEREN
Tel. 0575 - 45 14 44
Fax 0575 - 45 19 80

CONTRIBUTIE:

Bankrelatie:
Regiobank Steenderen
Bankrekening nr. 68.52.89.710
t.n.v. de Historische Vereniging Steenderen.

Wij verzoeken U bij lidmaatschapopgave gelijktijdig de contributie over te maken. Uw betalingswijze is tevens de garantie dat U in het ledenbestand bent opgenomen.

Contributie 2001:

f 25,- voor individuele leden
f 35,- voor echt)paren of samenwonenden.

Vormgeving en druk:

Doetinchem Tel. 0314 - 37 25 48

Vanwege de grootte als ook de kosten van deze Zwerfsteen bestaat er een mogelijkheid dat wij dit jaar drie uitgaven van ons verenigingsorgaan "De Zwerfsteen" laten verschijnen en komt eventueel het septembernummer te vervallen. In deze periode ontvangt u natuurlijk wel het programma voor het nieuwe seizoen 2001/2002.

Wij vragen u beleefd hiervoor begrip.

PROGRAMMA

I.v.m. de onthulling van het monument is de Nationale- en Steenderse Dodenherdenking van 4 mei 2001 verplaatst van het monument naast het gemeentehuis naar het te onthullen nieuwe monument aan de Rhabergseweg te Rha tegenover de korenmolen.

18.00 uur Ontvangst van Canadese gasten en genodigden in de tent te Rha aan de Rhabergseweg nabij de korenmolen "De Hoop".

18.30 uur/ De voorzitter van het Comité Herdenkingsteken Canadese
19.30 uur Gevallenen Jan Horstink en de burgemeester van Steenderen Dick Appeldoorn spreken, gevolgd door Mrs. Joan Crawford uit Canada, dochter van één der gesneuvelden en nog enkele sprekers.

19.30 uur/ De Steenderse burgerij en andere geïnteresseerden zijn
20.30 uur hartelijk welkom de ingebruikneming van het monument bij te wonen.

Muzikale klanken worden gegeven door de Steenderse harmonie "Nieuw Leven".

19.45 uur Het monument wordt op eerbiedwaardige wijze onthuld in ieders aanwezigheid.

20.00 uur Twee minuten stilte, gevolgd door kransleggingen o.a. door schoolkinderen te Olburgen.

20.30 uur Einde van de plechtigheid.

PROGRAM

Due to the unveiling of the monument the Commemoration of the Dead in the Netherlands and in Steenderen on May 4th 2001 has been transferred from the monument near the Town Hall to the monument to be unveiled at Rha, Rhabergseweg opposite the windmill.

18.00 p.m. Reception of Canadian guests and those invited, in the tent at Rha, Rhabergseweg near windmill "De Hoop".

18.30 / Speeches by Chairman Jan Horstink of the Committee
19.30 p.m. Memorial to the Fallen Canadians and Dick Appeldoorn, Mayor of Steenderen, followed by Mrs. Joan Crawford from Canada, daughter of one of the fallen soldiers and other speakers.

19.30 / Members of the community of Steenderen and inter-
20.30 p.m. ested others are most welcome at the inauguration.

Musical accompaniment by Steenderen's brass band "Nieuw Leven".

19.45 p.m. The monument will be respectfully unveiled in the presence of everybody.

20.00 p.m. Two minutes of silence, followed by laying wreathes by school children of Olburgen and others.

20.30 p.m. End of the ceremony.

**STERVEN VOOR DE VRIJHEID IS NIET
HET ERGSTE DAT KON GEBEUREN.
MAAR VERGETEN WORDEN...**

**DYING FOR FREEDOM ISN'T
THE WORST THAT COULD HAPPEN
BEING FORGOTTEN IS**

Hoofdstuk 1

Voorwoord door Dick Appeldoorn, burgemeester van Steenderen

Vrijheid vraagt bezinning en onderhoud...

Bij de Nationale Herdenking worden alle burgers en militairen herdacht, die sinds het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog tot op heden, wanneer of waar ook ter wereld, in het belang van het Koninkrijk of tijdens vredesmissies van Internationale organisaties zijn gevallen dan wel door oorlogshandelingen en terreur zijn omgekomen.

De Nationale Herdenking is niet alleen herdenken van diegenen die hun leven verloren, maar houdt ook bezinning in op heden en toekomst.

De herdenkingsbijeenkomsten vormen zowel een appèl op de individuele verantwoordelijkheid in de huidige maatschappij ten aanzien van onderdrukking, discriminatie en onverdraagzaamheid.

Vrijheid vraagt daarom ook onderhoud; het is geen vanzelfsprekende verworvenheid.

De herdenkingsbijeenkomst die we de 4e mei a.s. op Rha houden, past precies in dat kader. Het is daarnaast een unieke bijeenkomst. Uniek, omdat voor het eerst na de bevrijding van Rha, familieleden uit Canada overkomen om de zes gesneuvelde jonge mannen te herdenken. In april 1945 moesten deze Canadese militairen het ideaal dat zij van een betere wereld zullen hebben gehad, nl. vrijheid en democratie, met hun leven bekopen.

Ons past daarvoor grote dank. Dat nu ter nagedachtenis aan het leven van deze jonge mensen een monument op Rha is geplaatst, is naar mijn mening bijzonder terecht. Het bepaalt niet alleen de herinnering aan de gevallen, maar is tevens een verwijzing naar alle anderen die ook hun aandeel in onze bevrijding hebben gehad. Ik denk daarbij aan de vele vormen van verzet die in het belang van onze vrijheid door inwoners van onze gemeente werden geboden.

Vrijheid vraagt daarom ook onderhoud. Met het monument op Rha leveren wij daar een bijdrage aan. Het herinnert ons er aan, dat vrijheid geen automatisme is, maar wel degelijk een zaak van idealen en overtuigingen, van denken en van doen is.

Uiteraard verheug ik mij bijzonder op de aanwezigheid van onze Canadese bezoekers. Ik ben ervan overtuigd dat de dank van onze gemeenschap voor de offers die de gesneuvelde militairen hebben gebracht, deze dagen alleen maar verder wordt onderstreept.

Ik wens allen een goede herdenkingsbijeenkomst toe.

Dick Appeldoorn,
burgemeester van Steenderen

Chapter 1

Preface by Dick Appeldoorn, mayor of Steenderen

Freedom requires reflection and support...

During the National Commemoration all civilians and military are commemorated who, since the outbreak of the Second World War up to the present moment, when or wherever in the world, serving the Kingdom or during peace missions of international organisations, have fallen or have been killed by acts of war and terror.

The National Commemoration is not just remembering those who lost their lives, but it includes reflection on the present and the future.

Memorial services also appeal to the individual responsibility within our contemporary society regarding suppression, discrimination and intolerance. Freedom requires our support; it is not an obvious achievement.

The memorial service that we are celebrating on May 4th at Rha, exactly fits in this line of thoughts. It is a unique service as well. Unique, because for the first time after the liberation of Rha Canadian relatives are joining us to commemorate the six fallen young men. In April 1945 these Canadian soldiers payed with their lives for the ideal that they had of a better world, a world of freedom and democracy.

We can only express our sincerest feelings of gratitude to them. The realisation of a monument at Rha in commemoration of the lives of these young people is in my opinion most appropriate. It not only determines the memory of those who fell, but it also refers to all those who also contributed to our freedom; in this context I think of the many forms of resistance offered in the interest of our freedom by inhabitants of our municipality.

Therefore freedom requires our support. We contribute to that with the monument at Rha. It will remind us that freedom is not self-evident, but indeed a cause of ideals and convictions, of thoughts and actions.

I am eagerly looking forward to the presence of our Canadian visitors. I am convinced that the feelings of gratitude within our community for the sacrifices made by the fallen soldiers, will be emphasized even more.

I wish everyone a good memorial service.

Dick Appeldoorn
Mayor of Steenderen

Voorwoord door Jan Horstink, voorzitter van de commissie

Een bijna vergeten geschiedenis...

April 1945 – 6 mei 2000 – 4 mei 2001...

Toen ik nu bijna een jaar geleden bij de feestelijke opening van de molen "De Hoop" in Rha werd aangesproken door Ds. Henk Dijkman uit Canada (die op zoek was naar een in 1945 vermiste Canadese gesneuvelde militair) had ik niet het minste vermoeden dat dit gesprek zou leiden tot het oprichten van een herinneringsteken nu een jaar later en een herdenking van een bijna vergeten geschiedenis.

In ieder geval was dit het begin om deze uiterst donkere periode voor de kleine dorpsgemeenschap Rha eens nader te onderzoeken.

Natuurlijk zijn er wel verschillende aspecten bekend, waaraan deze bijzondere uitgave van De Zwerfsteen veel aandacht besteedt. Zoals bijvoorbeeld de twee stille tochten in 1945 en 1946 vanuit Olburgen naar Rha, waar voor het huis van toen de familie Berendsen de vier gesneuvelde militairen waren begraven.

De informatie en betrokkenheid van met name mevrouw Helmerhorst-Berendsen en mevrouw Tuenter-Rewinkel stemmen tot nadenken over deze dramatische en droevige dagen in april 1945. Alles wat we te weten kwamen bleek een witte vlek te zijn in een boek over de geschiedschrijving van de gemeente Steenderen gedurende de jaren 1940-1945. In dat boek wordt met geen woord gerept over de gebeurtenissen op Rha.

Vanuit dit perspectief werd al spoedig duidelijk dat deze periode zichtbaar moest worden gemaakt door middel van een herdenkingsteken ter ere van deze dappere mensen, die hun leven hebben gegeven voor onze vrijheid en dat terwijl de oorlog ten einde liep.

Niet alleen een herinnering, het is ook een goede gelegenheid om terwijl men op een van de banken plaatsneemt na te denken over de gruwel van oorlog, onderdrukking en machtsmisbruik.

De doelstelling is postume hulde voor deze jonge soldaten te plaatsen, maar ook een eerbetoon aan de familie van deze mannen.

Voor ons is het als burgers een blijvende herinnering aan een stuk geschiedenis van de veel bewogen jaren van de Tweede Wereldoorlog. Als comité hebben wij ons best gedaan met een fantastische medewerking van zowel burgers als bedrijven, die ons financieel in staat stelden –als ook al diegenen die op andere manieren hun medewerking hebben verleend– het een en ander tot stand te brengen. Onze hartelijke dank hiervoor.

Namens het comité,
Jan Horstink

Introduction by Jan Horstink, head of the committee

An almost forgotten history...

April 1945 – 6 May 2000 – 4 May 2001...

Almost one year ago, on the occasion of the opening of the windmill "De Hoop" in Rha, I was addressed by the rev. Henk Dijkman (who was searching for a missing Canadian soldier, died in 1945) and at that time I didn't have the faintest idea that this conversation would one year later result in the erection of a commemorative column and a ceremony of remembrance of an almost forgotten history.

In any case it marked the beginning of an investigation into this very dark period in the history of the little community of Rha.

Of course some events are commonly known, such as the two silent marches held in 1945 and 1946 from Olburgen to Rha, where in front of the house in which the Berendsen family used to live the four slain soldiers had been buried. The information provided by especially Mrs Helmerhorst-Berendsen and Mrs. Tuenter-Rewinkel and their commitment to the cause make one wonder what happened during these dark days in April 1945. All the information we could gather appeared to be a blank page in a book on the history of the municipality of Steenderen during the years 1940-1945. In this book there was not a word mentioned on the events in Rha.

It became obvious that this omission should be put right and that a place of commemoration should be created in honour of these brave men who gave their lives for our freedom when the war was all but over. Not just a place to commemorate, but a place where one can sit down on one of the specially presented benches to reflect upon the horrors of war, depression and abuse of power.

Our aim was to pay tribute not only to these young soldiers posthumously, but also to their relatives. For us as citizens of this small community it will be a lasting reminder of the stirring years of the Second World War.

The committee have done their utmost to realize what they set out to do only last year. We would like to thank the citizens and companies who supported us financially as well as all those people without whose dedication we would not have been able to achieve our goal.

On behalf of the committee,
Jan Horstink

Hoofdstuk 2

Steenderen in de jaren 1940 - 1945 Een korte schets

Twee doffe dreunen...

Op 10 mei 1940 wordt ook Nederland daadwerkelijk bij de Tweede Wereldoorlog betrokken. Iedereen is bekend met de bombardementen op Rotterdam en de zware gevechten nabij de Grebbeberg tussen Rhenen en Wageningen. Nederland capituleert en de bezetter neemt ons in zijn verwurgende greep, die uiteindelijk vijf jaar zou gaan duren...

In de vroege ochtend van 10 mei 1940 wordt de burgerij van de gemeente Steenderen rond 04.30 uur plotseling wakker door twee doffe dreunen van springladingen die tot ontploffing zijn gebracht.

De "Tolbrug" en de "Baakse brug" in de Zutphen Emmerikseweg worden opgeblazen met als doel de vijand de doorgang te beletten. Ook de burgerij van Steenderen weet dat het oorlog is. Talloze vijandige vliegtuigen nemen ons luchtruim in bezit op weg naar Rotterdam, dat in die eerste oorlogsdagen zware bombardementen moet incasseren. Duizenden burgers laten hierbij het leven.

Chapter 2

Steenderen in the years 1940 - 1945 A brief outline

Two muffled bangs...

On May 10th 1940 the Netherlands also got caught up in World War II. Everyone knows about the bombings on Rotterdam and the heavy fights near the Grebbeberg between Rhenen and Wageningen. The Netherlands capitulated and the occupier took us in his strangling grip, which, ultimately lasted for five years...

In the early morning of May 10th 1940 the members of the community of Steenderen were abruptly woken. It was round 04.30 a.m. that they heard the sound of two muffled bangs of explosive charges blowing up. The bridges "Tolbrug" and the "Baakse brug" in the road "Zutphen Emmerikseweg" were blown up in order to block the passage of the enemy. By then the people of Steenderen knew that there was a war going on. Numerous enemy airplanes took possession of our airspace on their way to Rotterdam, the city that took severe bombardments during those first days of the war, costing the lives of thousands of civilians.

"Canadezen" arriveren in Steenderen op 3 april 1945 / "Canadians" arriving in Steenderen at 3th April 1945.

In het begin van de Tweede Wereldoorlog is er in Steenderen niet gevochten. Aan onze zijde van de IJssel was geen verdedigingsgordel opgericht in tegenstelling tot de overkant en natuurlijk verder naar het westen. Bronkhorst is wel enkele dagen geëvacueerd geweest omdat men dacht dat de vijand hier de IJssel zou oversteken op weg naar het economisch hart van ons land.

Tot 1 januari 1942 was de heer F. Smit burgemeester van de gemeente Steenderen. Na zijn pensionering wordt hij pas in de zomer aansluitend, opgevolgd door een burgemeester van NSB-signatuur (Nationaal Socialistische Beweging) D.A. Konijnenberg. Loco-burgemeester was destijds Th. Helmich en later G. Remmelink.

Hoewel deze burgemeester zich hield aan de regels van de NSB was hij in feite toch geen slecht mens. Het kon allemaal véél slechter!

Twee verzetshelden sneuvelen...

Ambtenaren en politiebeambten (marechaussee), die onderduikers en neergeschoten Engelse vliegers hielpen moesten uiterst voorzichtig te werk gaan. Toch groeide met de jaren het verzet tegen de onderdrukker.

In maart 1995 hebben we in de Zwerfsteen 95/1 verhalen opgenomen, onder andere over de noodlanding van een Short bommenwerper in 1941. De hulp aan twee bemanningsleden van dit toestel kostte uiteindelijk J.W. Agterkamp en H.W. Besselink, beiden 33 jaar oud, het leven. Zij werden door de vijand terechtgesteld voor deze verzetsdaad. Ook andere burgers verloren het leven, bijvoorbeeld door luchtaanvallen de Zutphen-Emmerikse stoomtram en de gevechten gedurende de bevrijding van de gemeente Steenderen in 1945.

Duizenden dwangarbeiders graven loopgraven...

September 1944 wordt begonnen met het aanleggen van verdedigingswerken langs de oostoever van de IJssel. Honderden arbeiders werden hier gedwongen ingezet. We schrijven honderden, doch we mogen wel duizenden schrijven, want hun aantal groeide maar door.

Niet alleen uit onze regio, ook veel dwangarbeiders uit het midden van ons land. Rond 3000 mannen rond Amersfoort wonend werden vanaf 9 oktober 1944 naar Steenderen 'gedreven' om verplicht met schep en kruiwagen aan het werk te gaan. Duizenden kubieke meters loopgraaf en zgn. tankvallen (brede droge kanalen) werden door deze te werk gestelden gegraven en al deze mannen moesten natuurlijk gehuisvest en ook nog gevoed worden. Boeren uit onze gemeente hebben veel goeds voor deze dwangarbeiders gedaan. Overigens één positieve keerzijde... De Historische Vereniging Steenderen heeft zelfs leden uit de regio Amersfoort, omdat de band met onze gemeente tot deze oorlogstijd terug gaat en er kwamen zelfs huwelijken van!

Onze bevrijders zouden uit het westen komen... de IJssel over en vervolgens zouden zij op grote verdedigingswerken stuiten hier grofweg tussen Doesburg en Zutphen. De bouw van al deze loopgraven werd georganiseerd door de Duitse organisatie T.O.D.T. Ook vele burgers uit onze gemeente werden hierbij gedwongen ingeschakeld en vanaf 2 oktober 1944 moesten mannen in de leeftijd van 18 tot 60 jaar allemaal gedwongen graafwerk voor deze zogenaamde IJssellinie verrichten. De loopgraven werden verstevigd met houten palen uit de bossen rond Baak en deze roofofbouw heeft de natuur veel schade berokkend. In de naderende winterperiode 1944-1945 is veel stuthout 'vertrokken' naar kachels in onze streken en dat was een bijkomend voordeel, dat de burgerij aan dit vele graafwerk heeft gehad.

"Dolle Dinsdag"...

Het was dinsdag 5 september 1944. Duitsers uit het Westen komen en gaan. Zo ook NSB-ers die voor hun hage kiezen. Paniek, want de

By the beginning of World War II there had not been any fighting in Steenderen. On our side of the river IJssel no defence lines had been set up, contrary to the opposite side of the river and of course further westward.

Bronkhorst however had been evacuated for a couple of days previously because it was known that the enemy had plans to cross the IJssel on their way to the economic heart of our country.

Until January 1st 1942 Mr. F. Smit had been the Mayor of the municipality of Steenderen. It was only in the following summer after his retirement, that he was succeeded by a Mayor of NSB persuasion (National Socialist Movement) D.A. Konijnenberg. Deputy Mayor during that time was Th. Helmich and later, G. Remmelink. Although this Mayor followed the NSB rules he was not really a bad person. It could have been a lot worse!

Two heroes of the resistance get killed...

Civil servants and police officers (military police) who helped concealed persons and British airmen whose planes had been brought down, had to be extremely cautious. Despite of this, the resistance against the oppressor developed during the years.

In March 1995 we published stories in The Boulder 95/1, along with other stories about an emergency landing of a Short bomber in 1941. By helping two members of this plane's crew ultimately cost J.W. Agterkamp and H.W. Besselink, both 33 years of age, their lives. For this act of resistance they were executed by the enemy. Other members of the community lost their lives as well, e.g. by air attacks on the steam train between Zutphen and Emmerik and the fights during the liberation of Steenderen in 1945.

Thousands of convicts dig trenches...

From September 1944 defences were being built along the eastern bank of the IJssel. Hundreds of convicts were sentenced to work here against their will. There were hundreds, or maybe thousands, because their number kept on growing. Not only from our region, but many convicts from the heart of our country. From October 9th 1944 about 3000 men living in Amersfoort and its vicinity were driven to Steenderen and put to work with wheelbarrows and shovels. Thousands of cubic meters of trenches and so called tank traps (wide dry channels) were dug by these convicts, and of course all these men had to be taken in and fed as well. Farmers of our community did a lot of good to these convicts. Actually this led to one positive implication: the Historic Association of Steenderen happens to have members from the region of Amersfoort. This connection with our community goes back to these war times and even weddings resulted!

Our peacemakers arrived from the western part of the country ... crossing the IJssel and were subsequently confronted with large defence lines here, between Doesburg and Zutphen and thereabouts. The building of all these trenches was organised by the German organisation T.O.D.T. Numerous civilians from our community were forcedly put to work as well.

From October 2nd 1944 and onwards all men between ages 18 and 60 were forced to dig this so-called IJssel line. The trenches were fortified with wooden poles from the woods around Baak and this exploitation caused a lot of damage to the nature. During the approaching winter of 1944-1945 much of these shores 'were lost' and ended in the local furnaces, which turned out to be an additional advantage to the excavation project.

"Crazy Tuesday"...

It was Tuesday September 5th 1944. The Germans from the west come and went. With them were the NSB-people who tried to save their

bevrijders waren in aantocht, althans dat dacht men...

Een stroom van evacuees uit de omgeving van Arnhem en de Betuwe komt naar Steenderen. Uiteraard was hier de hitte van de strijd. Op een bevolking van rond 4000 zielen waren dat er 1500 en dat legde een zware logistieke druk op de gemeente Steenderen. Maar... we red- den het! De geallieerden zijn tot de rivieren gekomen en de bevrijding van Arnhem met een bruggehoofd naar de noordelijke provinciën mislukt jammerlijk. De oorlog zou helaas nog met een half jaar verlengd worden.

De bevrijders zijn in aantocht...

30 maart 1945 trekken groepen arbeiders weg van de graafwerkzaam- heden bij de IJssel. De vijand van de Duitsers, ónze bevrijders, ook wel de "Tommies" genaamd, zijn onderweg en op 1 april 1945 wordt onze buurgemeente Hengelo bevrijd.

Daags erop trekken onze bevrijders van Hengelo naar Steenderen en er zijn vuurgevechten op huizen waar Duitsers zich nog schuilhouden. Twee huizen worden in brand geschoten. Wanneer de dorpen Steende- ren, Baak en Toldijk al bevrijd zijn, houden de Duitsers nog stand na- bij de Luur, Rha en Olburgen.

De geallieerden bouwden stellingen op nabij Baak, waarmee de nog niet bevrijde delen van Steenderen en Zutphen werden beschoten.

Tegenvuur van Duitse zijde heeft vele burgers in deze vuurlinie het leven gekost.

Op 17 april 1945 verlaten de Duitsers hun loopgraven in Rha en Ol- burgen en de gemeente Steenderen is geheel bevrijd van de bezetter,

skin. There was panic, because the peacemakers were arriving, or so they thought... A stream of refugees from the region of Arnhem and the Betuwe came to Steenderen. Evidently in the heat of battle there was a population of round 4000 with 1500 refugees, which laid a heavy logistic burden on the municipality of Steenderen.

However... we sufficed! The Allied Forces have came up the rivers and the liberation of Arnhem with a bridgehead toward the northern provinces failed miserably. Unfortunately the war lasted for another six months.

The peacemakers are coming...

On March 30th 1945 groups of labourers withdrew from the exca- vation project near the IJssel. The enemies of the Germans, who became our liberators, also called "Tommies", were on their way to the neighbouring village of Hengelo, when it was liberated on May 1st 1945. The next day our liberators moved from Hengelo towards Steenderen, there were exchanges of fire at houses where German soldiers were hiding.

Two houses were shot into flames. By that time the villages of Steen- deren, Baak, Toldijk were already free. The Germans still had positions near the Luur, Rha and Olburgen. The Allied Forces took position near Baak, from where they fired at parts of Steenderen and Zutphen that had not yet been liberated. Crossfire from the German side cost many civilians their lives.

On April 17th 1945 the Germans left their trenches in Rha and Olburgen and the municipality of Steenderen was completely liberated

Canadese bevrijders rusten even uit voor Café "De Engel" van de familie Rutten / Canadian liberators take a rest in front of Café "De Engel" owned by the family Rutten.

die onze dorpen vijf jaar in zijn macht had.

In de regio Rha en Olburgen zijn dan in totaal 16 woningen en boerderijen door oorlogsgeweld verwoest. Eigenlijk is geen huis in deze buurtschappen onbeschadigd en de geestelijke schade van de bewoners in deze huizen moeten we niet onderschatten. Men draagt dit in vele gevallen zijn hele leven met zich mee.

5 mei 1945 zou de vijand capituleren en aan vijf jaar bezetting kwam een einde...

from the occupants who had our villages in their grip for over five years. Till then, in the region of Rha and Olburgen there were sixteen houses and farms in total that had been destroyed by acts of war. In fact, not a single house in these neighbourhoods was left undamaged and the mental damage to the people who lived in them must not be underestimated. In many cases people still carry the effects of this with them all their lives.

On May 5th 1945 the enemy capitulated and an end would come to five years of occupation....

Het verzet in de gemeente Steenderen

Hulp aan onderduikers in Steenderen...

Met de jaren groeit het verzet tegen de onderdrukker. We zien dat delen van de samenleving de verschoppelingen van dit Naziregime worden. Joden, zigeuners en andersdenkenden moeten het ontberen.

In september 1941 worden twee Engelse piloten door de heren J.W. Agterkamp en H.W. Besselink geholpen tijdens hun vlucht naar bevrijd gebied. Deze piloten vielen in handen van de Sicherheits Dienst. Uiteindelijk komt deze 'SD' achter de namen van diens helpers en op 17 november 1941 moeten deze burgers hun heldendaad met de dood bekopen voor het vuurpeloton.

In het jaar 1943 wordt er in Steenderen een 'LO' opgericht, de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers. Het verzet tegen de onderdrukker krijgt een structuur en organisatie, ook in Steenderen. Initiatiefnemer van dit verzet in onze gemeente was het toenmalige hoofd van de "School met den Bijbel" aan de Bronkhorsterweg Jansen van Galen. Reeds in 1941 was hij actief in het verzet. Een jaar later zou hij worden geassisteerd door de heren Wolff uit Dieren en onze dorpsgenoot Bertus Beekman, destijds wonende aan de Dr. A. Ariënsstraat.

Bij een inval van de zgn. "Grüne Polizei" in 1944 is Jansen van Galen door het oog van de naald gekropen. Wolff is vermoedelijk door verraad op 22 juni 1944 door de Duitsers opgepakt en hij is op 7 februari 1945 in het Kamp Natzweiler overleden.

De politie is voor een deel op onze hand en de politieambtenaren Van Ommen en Dahlhaus te Baak helpen stilletjes waar het mogelijk is. Hun kernactiviteiten op dit gebied waren: hulp aan de onderduikers, het verstrekken van distributiebonnen en verspreiding van de illegale pers, waaronder "Trouw".

In de gemeente Steenderen verblijven rond 300 onderduikers, voornamelijk mannen die uiteraard nergens geregistreerd staan. Door het verzet worden zij voorzien van bonnen waarmee hun helpers voedsel kunnen kopen. Het spreekt vanzelf dat de kweek van eigen voedsel in onze regio als ook elders een grote vlucht neemt. Op vele boerderijen worden er varkens, koeien en stieren voor eigen gebruik 'illegaal' geslacht.

Met medeweten van voornoemde politieambtenaren wordt er een

The resistance in the community of Steenderen

Steenderen's help to persons in hiding...

Within the years the resistance against the oppressor grew. We observe parts of civilisation becoming the outcast of this Nazi regime. The suffering of Jews, gypsies and dissidents.

In September 1941 two British pilots were helped by two men, J.W. Agterkamp and H.W. Besselink, in their escape to a liberated area. These pilots fell into the hands of the Sicherheits Dienst. Ultimately this "SD" received the names of the helpers and on November 17th 1941 these civilians had to pay with their lives in front of the firing squad, for their heroic deed.

In the year 1943 an "LO" was founded in Steenderen, a national organisation to help persons in hiding. The resistance against the oppressor developed structure and organisation, in Steenderen as well as anywhere else in the country. Initiator of this resistance in our community was the then head of the Protestant denominational School on Bronkhorsterweg, Mr. Jansen van Galen. Prior to this in 1941 he was an active member of the movement. A year later he received assistance from the gentlemen Wolff from Dieren and from our fellow-villager Bertus Beekman, who then lived on Dr. A. Ariënsstraat. On the occasion of a raid by the so-called "Grüne Polizei" in 1944, Jansen van Galen went through the eye of a needle. Wolff was picked up by the Germans on June 22nd 1944, presumably for treason, and he died in Camp Natzweiler on February 7th 1945.

The police were partly on our side and the police officers Van Ommen and Dahlhaus from Baak secretly give a helping hand where they possibly could. Their main activities in this area were: helping persons in hiding, handing out distribution coupons and the circulation of illegal papers, among which was "Trouw".

In the municipality of Steenderen about 300 persons remained in hiding, most of them men who of course were not registered anywhere. They were provided with distribution coupons with which their helpers could buy food. It is evident that growing your own food became very popular in our region as well as anywhere else. On many farms pigs, cows and bulls were slaughtered "illegally" for own consumption.

With the knowledge of the police officers mentioned before, a raid on

overval op een distributiekantoor gepland. Deze wordt afgeblazen omdat er te weinig bonnen in voorraad zijn.

Tijdens de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog is er vanuit deze LO-verzetsskring een afdeling van de 'BS' gevormd (Binnenlandse Strijdkrachten). Deze BS afdeling te Steenderen telde ongeveer 25 jonge mannen. Enkele leden waren Ab Klein Ikkink, Jan Beijer uit Olburgen en Willem Nieuwenhuis uit Steenderen. Deze laatste was commandant van het zogenaamde strijdedeelte van de BS en hij had een belangrijke taak in het verstrekken van informatie naar onze Canadese bevrijders, toen Rha en Olburgen nog moesten worden bevrijd.

Wim was gids en verkenner voor onze bevrijders. Op de huidige splitsing Rhabergseweg/Prinsenmaatweg liep bij dit verkennendwerk een Canadese tank op een Duitse anti tankmijn. Hierbij vielen gelukkig geen doden. Wel kwam er drie Canadezen om bij een vuurgevecht nabij het toenmalige huis van de familie Berendsen aan de Rhabergseweg nr. 5. In "De Slag om Rha" komen wij hierop terug.

Na de "zuivering" van Rha en Olburgen werden er hulpposten voor de burgerij ingericht in de Molen te Rha en de kerk te Olburgen.

Aansluitend op dit oorlogsgeweld werden onze BSmannen ingezet bij de hulp van landingsvaartuigen naar Brummen.

Op 3 april 1945 werden er onder leiding van politiebeambte Dahlhaus en leden van de Binnenlandse Strijdkrachten diverse NSB-ers in de gemeente Steenderen in hechtenis genomen. Veel van deze collaborateurs werden na de oorlog bijeengebracht in het kamp "De Tol".

a distribution office was planned. It was called off because its stock of coupons was not worth the while.

During the last months of World War II a department of the "BS" (National Forces) emerged from this LO-resistance circle. This "BS" section Steenderen consists of approximately 25 young men. A few of its members were Ab Klein Ikkink, Jan Beijer from Olburgen and Willem Nieuwenhuis from Steenderen. The latter was commander of the so-called battle section of the BS and he fulfilled an important task in the supply of information to our Canadian liberators, when Rha and Olburgen still had to be liberated.

Wim was a guide and a scout for our liberators. When this scouting was going on, a Canadian tank ran into a German antitank mine, on the present junction Rhabergseweg / Prinsenmaatweg. Fortunately there were no casualties. Three Canadian soldiers however perished in a fire fight near the house where the Berendsen family lived at that time, number 5, Rhabergseweg. We will return to that in "The Battle of Rha".

After the "mopping-up operation" of Rha and Olburgen aid stations for civilians were established in the mill of Rha and the church of Olburgen. Following on these acts of war, our BS-men were deployed helping landing crafts to Brummen. On April 3rd 1945 under the command of police officer Dahlhaus and members of the BS (National Forces) several NSB-members in the municipality of Steenderen were arrested. Many of these collaborators were brought together in camp "De Tol".

Reisvergunning.

Den Heer B.I. AUSSEN

te

STEENDEREN.

A 73

7 April 1943.

Bij deze verleen ik U vergunning om op een door Uzelf te bepalen datum te reizen naar het kamp te Vught.

Deze vergunning geldt mede voor Uw echtgenoot E. Aussen geb. Zeligman, en Uw drie kinderen Lina Bertha, Bertha en Martha Aussen.-----

DE BURGEMEESTER VAN STEENDEREN,

[Handwritten signature]
Lo.B.

Joodse Reisvergunning naar de "eindhalte" / Jewish Travelpermission to the "final destination".

Ook Steenderen ontkomt niet aan de Jodenvervolgning

Tweederangs burgers voor het nazidom...

Op 10 januari 1941 komt de bezetter met een verordening dat Nederlanders welke 'geheel of gedeeltelijk van Joodschen bloede' zijn zich dienen te melden.

Nu is het algemeen bekend dat Steenderen, Bronkhorst en met name ook Brummen Joodse burgers kende. Bekende namen van deze families zijn: Aussen, Cohen, Elias, Croner, Jacob, Meijer en Philips.

Halverwege de oorlog werden diverse leden van deze families weggevoerd. Nagenoeg alle op transport gestelde burgers kwamen om in de concentratiekampen Auschwitz, Buchenwald en Sobibor. De vernietiging van een groot deel van een bevolkingsgroep, niet alleen uit ons land, doch uit geheel Europa zou één van de zwartste bladzijden uit de geschiedenis van de twintigste eeuw worden!

Steenderen, another community unable to escape from the persecution of the Jews

Second rate citizens in the eyes of the nazi regime...

On January 10th 1941 the occupier proclaims that people from the Netherlands who are "completely or partly of Jewish blood" will need to report, to the authorities.

We all know now that Steenderen, Bronkhorst and especially Brummen had Jewish inhabitants. Well-known names of these families are: Aussen, Cohen, Eilias, Croner, Jacob, Meijer and Philips.

In the middle of the war period several members of these families were deported. Nearly all of the deported civilians died in the concentration camps of Auschwitz, Buchenwald and Sobibor. The Holocaust and annihilation of a large group of society not only from our country, but from all over Europe as well, was to be (one of the) blackest page in the history of the Twentieth Century!

GEWEST ARNHEM.
 POST STEENDEREN. No. 52.
 GROEP LAAG-KEPPEL. No.
 RAPPORT betreffende het vertrek van de joden uit de gemeente STEENDEREN naar Vught, op 9 April 1943.

Gemeente STEENDEREN
 INGEKOMEN
 14 APR. 1943
 No 664
 Doosier 1755

Ter voldoening aan het schrijven van de Heer wnd. Politiepresident in het Gewest Arnhem, No. 83/1943 dd. 6 April 1943, heb ik, JAN LASTDRAGER, wachmeester te Steenderen, de eer UEdelachtbare het navolgende te rapporteren.

Den 9en April 1943 te omstreeks 6.00 uur hebben BERNARD, ISAAC, AUSSSEN, oud 46 jaar, van beroep huidenhandelaar, EVA, ZELIGMAN, echtgenoot van eerstgenoemde, LINA, BERTHA - BERTHA - en MARTEA, kinderen van bovengenoemd echtpaar en JEANETTE, AUSSSEN, oud 63 jaar, zonder beroep, een alleenwonend jodin, over het Bronkhorster veer de gemeente STEENDEREN te laten om zich vanuit Brummen per trein naar Vught te begeven.

Genoemde joden waren in het bezit van een reisvergunning welke hun ter gemeente-secretariaat verstrekt was.

Voor hun vertrek hadden voornoemde personen hun woning afgesloten en de sleutels bij de Politie gezagdrager afgegeven.

Den 15en April 1943 zijn onder mijn toezicht de deuren en ramen, toegang gevende tot bovengenoemde woningen gerispegeerd en is een inventaris opgenomen.

Tot nu toe zijn in de gemeente Steenderen geen illegaal levende joden aangetroffen.

Het vertrek van de joden heeft in deze gemeente een ordelijk verloop gehad en geen aanleiding tot bijzondere beoecenenissen van Politiezijde gegeven.

Steenderen, den 15en April 1943.

De Opperwachmeester,
 Postcommandant,
 b/a de Wachmeester,
 J. Lastdrager.

A A N
 den Heer Loco-Burgemeester
 der gemeente
 STEENDEREN.

Vertrekrapport van de Joodse familie
 B.I. Aussen / Departure report of the Jewish
 family B.I. Aussen.

Steenderens burgers met het hart op de goede plaats...

Enkele Joodse inwoners worden uiterst geheim op boerderijen in de gemeente Steenderen ondergebracht. Alleen het verzet was bekend met deze onderduikadressen. Zo hebben de families Hissink en Verheij eerst in een schuur "De Withagen" aan de Hardsteestraat en later aan de huidige Kuilenburgerstraat, gedurende enkele jaren onderdak verleend aan het gezin Aussen. Dit gezin heeft de oorlog gelukkig overleefd. Niet alleen menselijke inzet hielpen hen, ook de natuur was betrokken. Winters met zeer hoge waterstand zorgden voor een goede bescherming. Alleen per roeiboort kon men de boerderij bereiken.

Voor deze heldendaad kregen Wilhelmus Verheij, Maria E. Verheij-Wienholts en Lambertus Verheij een der hoogste onderscheidingen van de Staat Israël, het erediploma van Yad Vashem, op 9 maart 1987. Lambertus Verheij nam deze oorkonde postuum voor zijn ouders in ontvangst.

People from Steenderen with their heart in the right place...

Some Jewish villagers were secretly accommodated on farms in the municipality of Steenderen. Only the resistance knew these hiding places. The families Hissink and Verheij accommodated the family Aussen like this, first in a barn "De Withagen" on the Hardsteestraat and afterwards on the present Kuilenburgerstraat. Fortunately this family survived the war. Not only human effort helped them, nature helped too. Winters with extreme high water levels helped to protect them. The farm could only be reached by rowing boat.

For this heroic deed Wilhelmus Verheij, Maria E. Verheij-Wienholts and Lambertus Verheij received one of the highest decorations of the state of Israel, the Yad Vashem certificate of honour on March 9th 1987. Lambertus Verheij accepted this decoration on behalf of his parents posthumously.

Hoofdstuk 3

Pakweg vijftien jaar had een pervers heerser Europa in zijn greep

1930 tot 1940...

Begin dertiger jaren van de vorige eeuw komt het Nationaal Socialisme op. Het had een 'voedingsbodemp' als we het zo mogen stellen in slechte economische omstandigheden en ook had Duitsland al de Eerste Wereldoorlog van 1914-1918 verloren.

Dit Nationaal Socialisme zou een pervers politiek systeem worden met alle ogen één zijde op gericht en wel de leider Adolf Hitler volgend, een tiran zo zou later blijken...

In 1933 neemt Hitler de macht in Duitsland over en twaalf donkere jaren staan niet alleen Duitsland, doch geheel Europa en later onze Wereldbol te wachten, want ook Japan zou zich in de Tweede Wereldoorlog storten als partner van de Duitse mogendheid.

Hitler predikt het anti-semitisme en de jodenvervolging in Duitsland begint. Evenzo predikt hij de superioriteit van het 'Germaanse ras' en daarmee de gedachte van het "Groot Duitse Rijk". Deze groothedswaan zou hem en zijn volgelingen noodlottig worden. Wij moeten natuurlijk vooral niet vergeten, dat er ook 'goede Duitsers' waren, die als minderheid in eigen land in deze doctrine en later geweld werden meegesleept! Dit dozijn jaren heeft miljoenen het leven gekost, waaronder niet alleen militairen aan beide zijden van het slagveld, ook burgers binnen- en buiten Europa.

Een immens Duits leger wordt tweede helft van de dertiger jaren opgebouwd en een zware geestelijke beïnvloeding wordt over de burgerij uitgestort. Dictatuur volgt en de tijden worden beangstigend. Overleg tussen mogendheden ter 'goede- en ter kwade zijde' blijkt geen vrucht af te werpen en... In 1938 sluit Oostenrijk zich gedwongen aan bij Duitsland. In het voorjaar van 1939 veroveren Duitse troepen Tsjecho Slowakije. Najaar 1939 valt Duitsland Polen binnen en in hetzelfde jaar verklaren Engeland en Frankrijk aan Duitsland de oorlog.

April 1940 vallen Denemarken en Noorwegen ten prooi aan de Duitse expansiedrift en op 10 mei 1940 vallen de Duitsers Nederland, België en Frankrijk aan. De Tweede Wereldoorlog is een feit!

Chapter 3

Europe in the grip of a perverted ruler for fifteen years

1930 till 1940...

In the beginning of the 1930's National Socialist movement was rising in strength. It was "nourished" so to speak, by the bad economic situation. Germany had lost World War I, another issue that could have instigated these political ideas.

This National Socialism would become a perverted political system, pushing every face in just one direction: following the leader Adolf Hitler, who later turned out to be a tyrant....

In 1933 Hitler took command of Germany. Not just Germany, but all of Europe and later on the entire Globe. Japan was also thrown into World War II as a partner of the German Empire, awaiting a dozen dark years.

Hitler preached anti-semitism and the persecution of the Jews started. Likewise he preached superiority of the "German race" and bracketed together the idea of a "Great German Empire". This megalomania was to become fatal for him and his followers. We have to be clear, that there were also "good Germans", who as a minority in their own country were dragged into this doctrine and later into violence!

These twelve years cost millions of human lives, among whom were not only soldiers from both sides of the battle field, but also civilians in and outside of Europe.

An immense German army was recruited during the second half of the 1930's and a severe mental indoctrination was forced upon the population. Dictatorship followed and life became an hell. Discussions between the "good" and the "evil" side appeared not to pay off and...

In 1938 Austria forcedly joins Germany. In the spring of 1939 German troops conquered Czechoslovakia. In the autumn of 1939 Germany invaded Poland and in that same year Britain and France declared war on Germany.

In April 1940 Denmark and Norway become victims of the German expansion mania and on May 10th 1940 they invaded the Netherlands, Belgium and France. World War II become reality!

De Duitsers willen Engeland bezetten...

Aangemoedigd door de snelle opmars beramen de Duitsers een plan om in de nazomer van 1940 Engeland aan te vallen. In de zomer van 1940 worden in ons land in allerlei binnenvaartschepen omgebouwd tot zgn. landingsvaartuigen.

Op dat moment is de Duitse 'Luftwaffe' oppermachtig in de lucht en dat heeft de stad Rotterdam aan den lijve ondervonden in mei 1940.

Slechts een paar honderd Engelse piloten in hun Spitfire jagers weten een heroïsche strijd boven Engeland te winnen, de zgn. "Battle of Britain". Het gevaar van een Duitse landing op de Engelse kust is geweken. Later zou Engeland en mn. Londen bestookt worden met bommen, gestuurd in de vorm van de eerste raketten, de zgn. V-1.

Duitsland heeft in Europa één bondgenoot, die zelfstandig aansluiting bij dit verderfelijke regime zocht n.l. Italië onder leiding van de fascist Mussolini en samen begint men een veroveringsoorlog in Noord-Afrika. In de Pacific krijgt Duitsland een tweede bondgenoot, Japan die ook bezeten is van een tomeloze expansiedrift. Met de Japanse aanval op Pearl Harbour, de Amerikaanse marinebasis in Hawaï worden ook de Verenigde Staten bij de Tweede Wereldoorlog betrokken.

De eerste oorlogsjaren...

In juni 1941 vallen de Duitsers vanuit Polen Rusland binnen. Het zou gelukkig het begin van het einde gaan worden. Hitler had te hoog gegrepen en logistiek 'verzoop' de Duitse Wehrmacht in de modder van het natte voor- en najaar in het immense Rusland, gelukkig ook nog geholpen door strenge winters! Een ruime eeuw eerder werd Napoleon dit ook reeds fataal en ook Hitler viel in de val van eenvoudig weg terugtrekkende legers in het grote Rusland. Deze poging Rusland in te lijven zou gepaard gaan met vele honderdduizenden doden aan Duitse zijde. De ommekeer van de Tweede Wereldoorlog was een feit!

Aan de andere zijde van de Oceaan in Amerika en Canada werd een enorm leger van vrijwilligers opgeleid en uitgerust. Honderdduizenden manschappen werden midden en de tweede helft van de oorlogsjaren naar Engeland overgevoerd en gedurende maanden (tot jaren) opgeleid en voorbereid op hun komende taak Europa van dit Duitse juk te bevrijden. Enkele legercorpsen waren al vanaf medio 1941 paraat!

"D-Day"...

6 juni 1944 zou de grootste logistieke operatie in de Wereld tot op heden plaatsvinden. Duizenden schepen met manschappen en materieel werden operationeel. Ja... zelfs een complete haven werd verscheept naar de Normandische kust van Frankrijk. In aanvang zijn enorme verliezen geleden en stap voor stap kreeg men voet aan wal in bezet Frankrijk. De opmars om Europa te bevrijden kon beginnen.

Sedert 1942 waren de geallieerden al betrokken bij de zgn. 'Woestijn-oorlog' onder leiding van veldmaarschalk Montgomery om de Duitsers (en Italianen) onder leiding van generaal Rommel uit dit continent te verjagen. Britse - Amerikaanse - en Canadese legers hebben in de woestijn een zware strijd gevoerd en uiteindelijk gewonnen.

Hitler was van het dit continent verdreven en de geallieerden trokken via Sicilië zuidelijk Italië binnen. De hitte en stof van de woestijn werd vervangen door de eindeloze zware modderwegen van Italië, doch wel naar de uiteindelijke vrijheid leidend.

Als in augustus 1944 Montgomery zijn legers Noord-Italië nadert capituleert Italië en Mussolini, ook wel de 'Duce' genaamd wordt door zijn eigen landgenoten aan een lantaarnpaal opgehangen. Weer een stap naar de vrijheid van Europa en uiteindelijk de Wereld!

The Germans set to occupy Britain...

Encouraged by the quick push the Germans hatched a plot to attack Britain in the late summer of 1940. During that summer river craft in our country was hastily rebuilt to serve as landing craft.

By then the German "Luftwaffe" had supremacy in the air and the city of Rotterdam experienced that at close quarters in May 1940. Only a couple of hundred British airmen in their Spitfires managed to win a heroic battle above British territory, the well-known "Battle of Britain". The threat of a German landing on the British coast subsided.

Later on Britain and especially London were bombed by means of the first missiles, the so-called V-1.

Germany had a single ally in Europe, who sought alliance with this pernicious regime. It was Italy, led by the fascist Mussolini and the two allies start an offensive in the northern part of Africa.

In the Pacific Germany wins a second ally, Japan, also obsessed with an unlimited imperialism. The Japanese attack on Pearl Harbor, a US naval base on Hawaii, pushed the United States of America into World War II.

The first years of the war...

In June 1941 the Germans invaded Russia through Poland. Fortunately this was to become the beginning of the end. Hitler had set his stakes too high and logistically the German Wehrmacht "drowned" in the wet spring and autumn in that immensely vast Russia. The extreme cold winter did the rest! This had already proven fatal to the armies of Napoleon, whom over a century earlier like Hitler got trapped by withdrawing armies in that huge Russia. This attempt to conquer Russia involved many hundreds of thousands of casualties on the German side. The course of World War II changed completely!

On the other side of the Ocean in the US and Canada a massive army of volunteers was recruited and equipped. Hundreds of thousands of soldiers were shipped to Britain in the middle and second half of the war period and trained and prepared for months (up to years) to do their job liberating Europe from this German yoke. Some troops were already on standby in mid-1941!

"D-Day"...

On June 6th 1944 the world's greatest logistic operation ever then was to take place. Thousands of ships with troops and equipment embarked. Even a complete harbour was shipped to the coast of Normandy in France. At the beginning of the operation there were severe losses and step by step the allies managed to come ashore in occupied France. The march to liberate Europe was about to begin...

Since 1942 allied forces were involved in the so-called "desert war" under the command of field marshal Montgomery in order to dislodge the Germans (and Italians) led by general Rommel, from this continent. British - American - and Canadian armies had fought a heavy battle and eventually won.

Hitler was driven out of this continent and the Allied Forces moved through Sicily into the southern parts of Italy. The heat and the dust of the desert were replaced by the endless Italian mud tracks, nevertheless leading them to ultimate freedom.

In August 1944 when Montgomery's armies advance toward northern Italy, this nation capitulated and Mussolini, also called the "Duce" was hung from a lamppost by his own compatriots. Another step to freedom of Europe and the World!

Geheim transport...

In het najaar van 1944 wordt in het grootst mogelijke geheim een Canadese divisie vanuit Napels overgevoerd naar Marseille aan de Franse zuidkust en vervolgens verplaatst via Frankrijk en België naar inmiddels bevrijd Nederland ten zuiden van de grote rivieren. Zij voegen zich bij de legers, die vanaf de Normandische stranden tot hier gekomen zijn. Doel is aansluitend de winter van 1944-1945 de beslissende slag aan Nazi Duitsland toe te brengen.

In het vroege voorjaar van 1945 gaan de geallieerden, waaronder Amerikanen, Canadezen en Engelsen voor de eindstrijd op weg. Vergeet niet... de grondtroepen hebben nu ook de beschikking over een enorm luchtersenaal en Duitsland is reeds ernstig verzwakt door vele maanden van onophoudelijke bombardementen. Rond Nijmegen is even sprake van 'stilte voor de storm' tot de laatste stappen moeten worden genomen...

De Rijn wordt op verschillende plaatsen overgestoken en Duitsland wordt stap voor stap gezuiverd van het naziregime. Deze laatste strijd gaat gepaard met enorme verliezen, ook bij het Canadese legeronderdeel "Queen's Own Rifles" dat de gemeente Steenderen uiteindelijk bevrijdde. We komen hier nog op terug in het hoofdstuk "The Battle of Rha". Geallieerde legeronderdelen vegen Nederland schoon van Duitsers en weer andere onderdelen trekken Noord-, Midden- en Zuid Duitsland in. Begin mei 1945 ontmoeten de Amerikanen de Russische partners aan de Elbe en Hitler en zijn trawanten hebben het zinkende schip reeds door zelfmoord verlaten. De onvolwaardelijke overgave van de Duitse legers is nabij en op 8 mei 1945, precies vijf jaar na de aanvang is Europa verlost van het nationaal socialisme, ook wel 'nazisme' genoemd.

Japan...

In de Pacific woedt nog een verbeterde strijd tussen Japan en de geallieerden. Ook Nederlandsch Indië is hier onder de voet gelopen en allen weten wij van de vreselijke vernederingen in de zgn. 'Jappenkampen'. Na twee atoombommen op Hiroshima en Nagasaki capituleert Japan. Het is vrede en de Tweede Wereldoorlog is ten einde.

Niet lang na deze Tweede Wereldoorlog worden de Verenigde Naties opgericht met o.a. als doel een permanente gesprekskring en overlegpartner tussen landen en bevolkingsgroepen te zijn. Dat deze Wereldorganisatie oorlogen kan voorkomen kunnen wij helaas -nog- niet stellen. Wereldoorlogen zijn nu regionale oorlogen geworden en de hoop van alle samenlevingen is ook dit te voorkomen en aan de onderhandelingstafel geschillen te beslechten in plaats van de wapens op te pakken. Ook dit is een proces van vele tientallen jaren, doch we zijn op de goede weg middels het inzetten van allerlei 'bemiddelende legers' tussen strijdende partijen...

Secret transportation ...

In the utmost secrecy of Autumn 1944 a Canadian division was shipped from Naples to Marseille on the French Riviera. Subsequently they moved through France and Belgium to the already liberated southern part of the Netherlands, south of the main rivers. They joined the armies that reached this area coming from the beaches of Normandy. The aim was to strike the final blow against Nazi Germany after the winter of 1944-1945.

In the early spring of 1945 the Allied Forces, among whom were Americans, Canadians and Britons set off for the final battle. Don't forget... the ground forces also had the support of a huge air force and Germany had been severely weakened by many months of ceaseless bombardments.

Arriving in the vicinity of Nijmegen one can speak of "silence before the storm", waiting for the last steps to be taken...

The river Rhine was crossed at several places and Germany was step by step purified of nazi supremacy. This final battle was fought at the cost of an enormous loss of human lives, also amongst the Canadian military unit "The Queen's Own Rifles" that ultimately liberated Steenderen. We will return to them in the chapter "The Battle of Rha". Allied military units swept the Netherlands clean from Germans and other military units invaded northern, central and southern Germany. In the beginning of May 1945 the American and Russian partners met at the river Elbe. Hitler and his comrades had already left the sinking ship by committing suicide. The unconditional surrender of German armies was drawing near and on May 8th 1945, exactly five years after the outbreak Europe was released from national socialism, also called "nazism".

Japan ...

In the Pacific a harsh battle was still going on between Japan and the Allied Forces. The Dutch East Indies had also been overrun and all of us were aware of the horrible humiliations in the so-called "Jap-Camps". After two atomic bombs fell on Hiroshima and Nagasaki Japan capitulated. Peace came and World War II came to an end.

Not long after World War II the United Nations was established with the objective, among other things, to be a permanent discussion group and a consultative body between nations and groups of people. We cannot - yet - say that this World organisation will prevent wars. World wars have become regional wars at present, however, and the hope of all people is to prevent even those and find settlement of differences at the negotiating table in stead of grabbing weapons. This, too, is a process that can take many decades; nevertheless we are heading in the right direction by means of the deployment of peace-keeping forces between parties at war...

Canadese initialen op de houten klokkenstoel in de toren van de NH-kerk te Steenderen.

J.H.L.

W.V.S.

FLOYD

A.M.

CAN

CAN 1945

Canadian initials on the wooden bellframe in the tower of the Dutch Reformed church in Steenderen.

Het regiment "Queen's Own Rifles of Canada"

Drie jaar paraat voor "D-Day" van start ging...

Het regiment "Queen's Own Rifles" (QOR) werd opgericht in het jaar 1860. Het regiment dat paraat was gedurende de jaren 1940 - 1945 bestond uit een bataljon parachutisten en een bataljon infanterie. Twee bataljons dus, vandaar ook het cijfer twee in het regimentswapen. Het regiment behoort tot de derde Canadese infanteriedivisie.

In dit verhaal volgen wij de grote lijnen van het tweede bataljon, de infanteristen die zo nauw bij Steenderen en Rha betrokken zouden raken. Reeds in 1941 werden de QOR's (allen vrijwilligers) overgebracht naar Engeland. Een immens leger Amerikanen, Canadezen en Engelsen werd daar in de eerste oorlogsjaren samengebracht en getraind voor de komende strijd op het Europese vasteland.

Drie jaar zouden de "Queen's" in Engeland moeten wachten eer zij in aktie zouden komen. Op "D-day", 6 juni 1944 startte de operationele taak van het regiment. Deze dag zou de grootste militaire operatie uit de geschiedenis beginnen. Honderdduizenden manschappen werden van vrij Engeland naar bezet Frankrijk gevaren.

Op 5 juni 1944 scheepten de QOR zich in aan de 'Royal Piers' in Southampton. De kaarten van hun Normandische landingsgebied worden uitgedeeld en bestudeerd. Zij zouden moeten aanvallen bij het plaatsje Bernières-sur-Mer op de zgn. 'Juno Beach', het centrum van de Britse sector.

Op 6 juni start "D-day" met voor de QOR reveille om 03.15 uur in de nacht. De A- en B-compagnie behoorden tot de eerste aanvalsgolf. Zij bevonden zich op het s.s. Monoway.

05.00 uur is iedereen gereed om over te stappen in de landingsvaartuigen, de zgn. LCA's (Landing Craft Assault). Zeven mijl uit de Franse kust kwam de order: in de LCA's. De zee was ruw, zeeziekte alom, ondanks de anti-zeeziektepillen. Om 07.25 uur komt Bernières-sur-Mer in zicht en de hemel is gevuld met dekkingsvuur.

Doordat de zee te ruw is voor de zgn. "DD-tanks", die ontworpen zijn om varend het strand te bereiken, kunnen deze niet uit de landingsvaartuigen. De Queen's moesten zonder hun bescherming het strand op. Om 09.15 uur is Bernières-sur-Mer gezuiverd van de vijand, doch die eerste dag, ook wel "D-Day" genoemd, telde het regiment 143 doden en gewonden!

Op naar de "Breskens Pocket"...

Na hevige strijd, eerst in Normandië en daarna in Noord-Frankrijk en België werd op 10 oktober 1944 om 15.45 uur bij Zelzate de Nederlandse grens bereikt. De Zeeuwse plaats Sluiskil valt om 17.35 uur en onze bevrijders kregen vaste voet op bezette Nederlandse bodem...

Op dat moment was Antwerpen al bevrijd en de haven ongeschonden in geallieerde handen gevallen. Nu moesten de Westerschelde oevers nog gezuiverd worden. Deze werden in Zeeuws-Vlaanderen bewaakt door 14.000 Duitse militairen. De Queen's kregen de taak om samen met andere legeronderdelen dit karwei te klaren.

Het werd een maand van zware gevechten onder uiterst moeilijke omstandigheden. In oktober 1944: regen, koude, modder en ondergelopen polders. Het regimentsboek hierover...

"The fighting in the 'Breskens Pocket' was marked by the utter misery

The Regiment "Queen's Own Rifles of Canada"

Three years preparedness before "D-Day" started...

The regiment "Queen's own rifles of Canada" (QOR) was founded in the year 1860. The regiment on duty during the years 1940 - 1945 consisted of a paratroopers battalion and an infantry battalion. So there were two battalions, hence the figure 2 in the regiment's coat of arms. The regiment is part of the third Canadian infantry division.

In this story we sketch in a broad outline the experiences of the second battalion, those infantries who would become so closely involved with Steenderen and Rha.

In 1941 the QOR's (all volunteers) were sent to England. An immense army of Americans, Canadians and English were concentrated there and trained for the battle ahead on the European continent. For three years the "Queens" had to wait in England before they could go into action. On "D-Day" June 6th 1944 the operational task of this regiment commenced. This was the day that the greatest military operation in history would begin. Hundreds of thousands of men were shipped from un-occupied Britain to occupied France.

On June 5th 1944 QOR embarked from the "Royal Piers" in Southampton. The maps of their landing area in Normandy were distributed and studied. They were to attack near the town of Bernières-sur-Mer on the so-called "Juno Beach", the centre of the British section.

On June 6th "D-Day" started for QOR with the signal at 03.15 a.m. The A- and B-company were among the first wave of attacks. They found themselves at the S.S. Monoway.

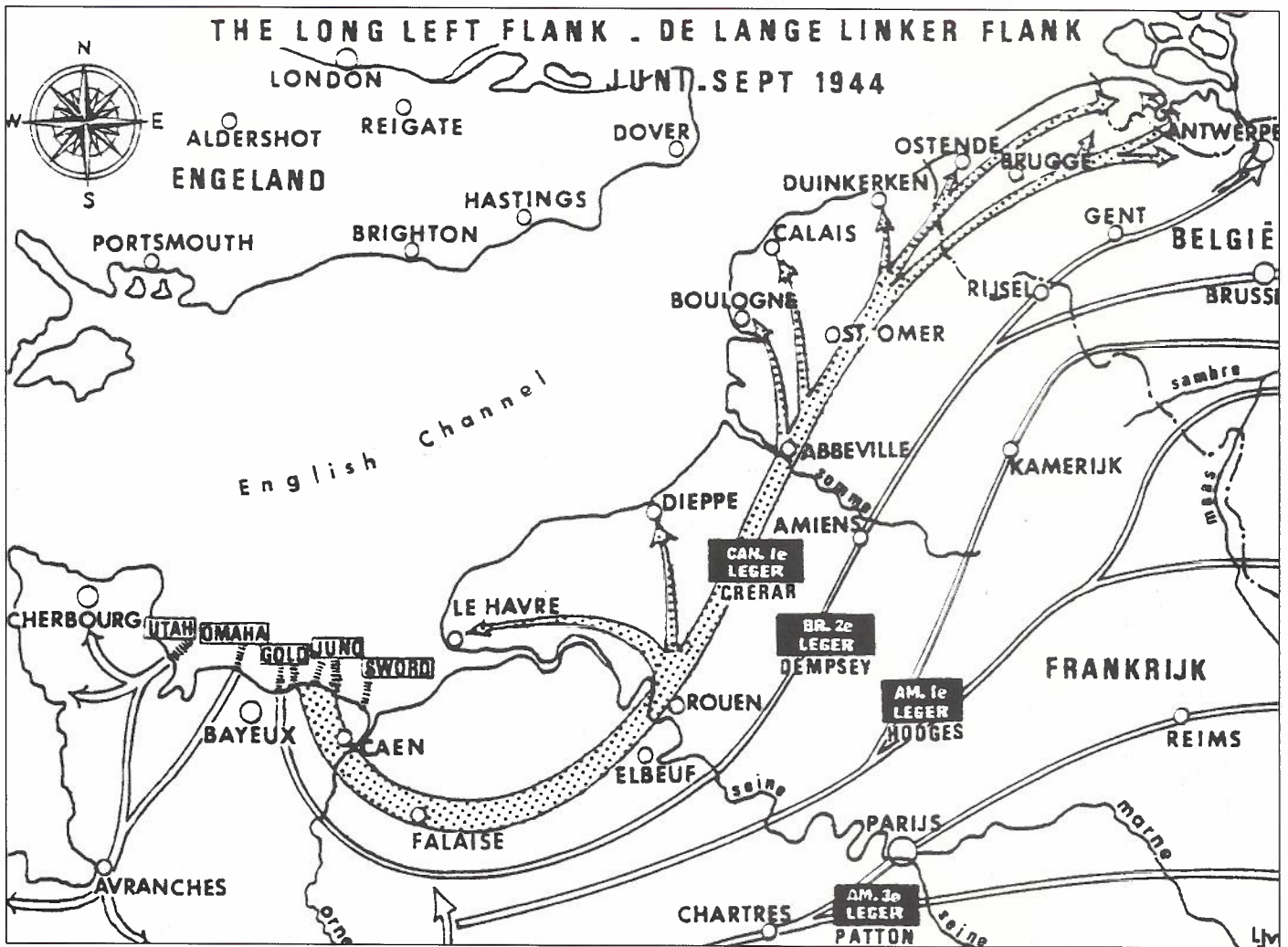
At 05.00 a.m. everyone was ready to disembark into the landing vessels, the so-called LCA's (Landing Craft Assault). Seven miles off the French coast the order came: into the LCA's. The sea was rough, there was seasickness everywhere, despite the anti seasickness pills. At 07.25 a.m. Bernières-sur-Mer could be seen and the sky was full of cover fire.

Because the sea was too rough for the so-called "DD-tanks", designed to reach the beach by sailing, these could not be taken out of the landing vessels. The Queen's had to head for the beach without their protection. At 09.15 a.m. Bernières-sur-Mer had been mopped-up, on that first day, also known as "D-Day", the regiment counted 143 casualties!

On the way to the "Breskens Pocket"...

After severe fighting, first in Normandy and later on in the Northern France and Belgium. On October 10th 1944 at 15.45 p.m. the Dutch border was reached near Zelzate. The town of Sluiskil in Zeeland fell at 17.35 p.m. and our liberators stand firmly on occupied Dutch territory... At the same time Antwerp had already been liberated and the harbour had fallen into allied hands without damage. Now the banks of the river West Schelde needed to be cleared. The southern bank in Zeeland Flanders was guarded by 14.000 German soldiers. The Queen's together with other military units had to get this job done. A month of heavy fighting under the harshest conditions followed.

In October 1944: in rainy and cold weather, mud and submerged polders. The regiment's diary notes....

De zware route van Normandië naar Nederland. / The tough route from Normandy to the Netherlands.

of the conditions and the great courage required to the simplest things."

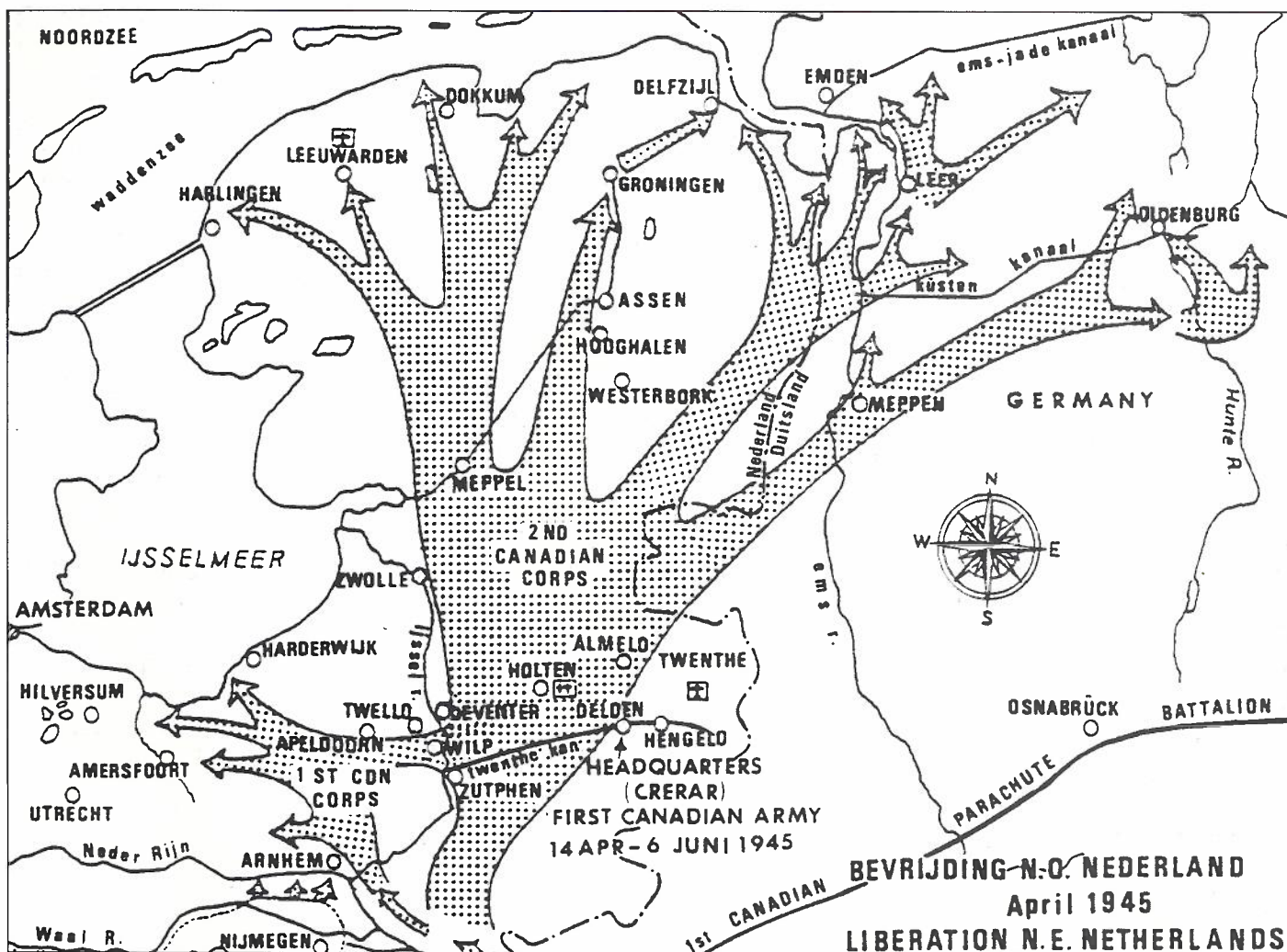
Maar de Schelde-oevers werden uiteindelijk gezuiverd van vijanden en spoedig voer het eerste convooi bevoorradingschepen de haven van Antwerpen binnen. De aanvoerlijnen naar het front werden hierdoor aanzienlijk korter.

De QOR's bevinden zich in de omgeving van Gent als op 11 november 1944 de order komt: 16.30 uur vertrek uit Zeeuws-Vlaanderen naar Nijmegen! Een afstand van 100 mijl oftewel 160 km. Van Gent ging het door de Antwerpse tunnel naar het toen al bevrijde Zuid-Nederland. Om 22.30 uur werd Den Bosch bereikt en de volgende dag, 12 november 1944 11.00 uur waren ze in Nijmegen en Berg en Dal.

Tijdens deze '100-mijltocht' hadden de Queen's te kampen met veel uitval van wiel- en rupsvoertuigen. Het materieel had veel geleden op de route van het Normandische strand tot in Zeeland, bovendien waren de wegen in slechte staat. De monteurs hebben in de berm van de wegen heel veel werk verzet. Het was een opgave om een heel regiment onder zulke omstandigheden over zo'n grote afstand te verplaatsen. In Berg en Dal wordt een Amerikaans regiment luchtlandings-troepen afgelost en om 21.15 uur is iedereen op de plaats van bestemming

"The fighting in the "Bresken Pocket" was marked by the utter misery of the conditions and the great courage required by the simplest things." Despite this the banks of the river Schelde were eventually cleared from enemies and soon afterward the first convoy of supply ships entered the Antwerp harbour. As a result supply links became considerably shorter.

The QOR's found themselves in the vicinity of Gent when on Nov. 11 1944 at 16:30 received the order: departure from Zeeland Flanders towards Nijmegen! A distance of 100 miles or 160 kilometres. From Gent it went onwards through the Antwerp tunnel toward the southern part of the Netherlands, which had been liberated by then. At 22:30 hours the city of 's Hertogenbosch was reached and the following day, November 12th 1944 at 11:00 hours they had reached Nijmegen and Berg and Dal. During this "hundred Miles march" the Queen's had to deal with many broken down caterpillar- and wheel tracked vehicles. The equipment had endured a lot on the route from the Norman beach to Zeeland, and what was more: the roads were in a bad condition. The technicians had to do a great deal of work on the roadsides. It was quite a task to transport an entire regiment under such conditions over such a distance. In Berg and Dal an American regiment of paratroopers was replaced and at 21.15 p.m. everyone had reached his destination.

Via Elten, Hoog- en Laag Keppel, Hengelo Gld., Toldijk, Steenderen, Rha naar het noorden, richting de Afsluitdijk bij Harlingen in Friesland.

Het is de winter van 1944 - 1945 en voor de Queen's Own Rifles volgen drie maanden van betrekkelijke rust. Wel zijn er regelmatig schermutselingen met de vijand en waakzaamheid blijft steeds geboden. Er vallen in deze periode geen slachtoffers, wel zijn er veel zieken.

Op 22 november 1944 krijgen de QOR een nieuwe positie aangewezen en wel 5 mijl ten oosten van de Waalbrug langs de rivier. Het water in de rivier stijgt en veel land loopt half of geheel onder water. Het betrekkelijke comfort van het hoger gelegen Berg en Dal "was a thing of the past", aldus geschreven in het regimentsboek. Van 23 tot 27 december 1944 zit het regiment in Dekkerswald en op 30 december wordt het "Regiment de la Chaudière" afgelost bij 'Huize Rhatia'.

"Operation Veritable"...

Het begin van de beslissende opmars richting Duitsland! Op 8 februari 1945 gaan 200.000 man ten aanval met 1300 gevechtsvoertuigen en 1200 kanonnen. Regelmatig wordt de "Pepper-pot methode" gehanteerd en dit is een regen van vuur van mortieren, machinegeweren, anti-luchtdoelgeschut en anti-tankgeschut. Om 10.30 uur nemen de Queen's Own Rifles het plaatsje Millingen in. De Duitse tegenstand was groot en het zou tot 22 februari duren eer de

It is the winter of 1944 - 1945. For the Queen's Own Rifles three months of relative peace follows. Regular skirmish with the enemy occurs and vigilance is required as ever. In this period there are no casualties, but many cases of illness occur.

On November 22nd 1944 QOR is directed to a new position which is 5 miles east of the Waal bridge alongside the river. The water in the river is rising and much of the land is partially or completely submerged. The relative luxury of the higher situated Berg and Dal "was a thing of the past" as it is registered in the regiment's diary. From December 23rd to 27th 1944 the regiment stays at Dekkerswald and on December 30th they relieve the "Regiment de la Chaudière" at "Huize Rhatia".

"Operation Veritable"...

The start of the decisive march toward Germany! On February 8th 1945 200.000 men start the attack with 1300 tanks and 1200 guns. At regular intervals the "Pepper-pot method" is used, which is a rain of fire from mortars, machineguns, anti-aircraft artillery and antitank weapons. At 10.30 a.m. the Queen's Own Rifles take the town of Millingen. The German resistance is fierce the fighting lasts until February 22nd

omgeving van Kalkar werd bereikt. Enige dagen later, 26 februari 1945 kregen de Queen's zware verliezen bij het plaatsje Mooshof op de weg van Kalkar naar Udem.

Op 2 maart 1945 strijden de Queen's in het Hochwald. Sergeant Charles Martin ontvangt hier voor zijn moed in deze aanval de "MM", de Military Medal. Later, op 16 april bij de Afsluitdijk raakt Charles Martin zwaar gewond. Pas op 8 mei komt hij weer tot bewustzijn en zal herstellen!

Op 28 maart 1945 bereikt het regiment over een pontonbrug tussen Kleef en Emmerik de rechter Rijnsoever. Hevig wordt gevochten om Emmerik, Elten en Hoch-Elten, een strategisch belangrijke plek. Op 1 april 1945 komen de Queen's Own Rifles bij 's-Heerenberg weer op Nederlands grondgebied, samen met het "Regiment de la Chaudière". De opdracht is de West-Achterhoek langs de IJssel te bevrijden om dan noordwaarts te trekken.

Vervolgens langs Deventer en Zwolle, door Friesland tot het eindpunt, de Afsluitdijk. Daar zullen bij de laatste gevechten, kort voor de Duitse capitulatie nog een aantal Queen's sneuvelen.

Later hebben de "Queen's Own Rifles of Canada" in het Friese dorp Wons een monument gekregen voor alle ongeveer 400 mannen, die in 1944 en 1945 gesneuveld zijn.

Het dorp Steenderen wordt vanuit de richting Hengelo en Toldijk op 3 april 1945 bevrijd. Rha, Olburgen en de Luur blijven nog tot 16 april in Duitse handen. Deze geschiedenis, "The Battle of Rha" wordt in een apart hoofdstuk weergegeven.

before they reach the surroundings of Kalkar. A couple of days later, on February 26th 1945 the Queen's suffer heavy losses near the village of Mooshof on the way from Kalkar to Udem.

On March 2nd 1945 the Queen's fight a battle in the Hochwald. Sergeant Charles Martin receives the "MM", the Military Medal for his courage during this attack. Later, on April 16th near the IJsselmeer Dam, Charles Martin is severely wounded. It was not until May 8th that he regains consciousness and starts to recover!

On March 28th 1945 the regiment cross a pontoon bridge between Kleve and Emmerich and reach the northern bank of the river Rhine. There is fierce combat in taking Emmerich, Elten and Hoch-Elten, a strategically important spot. On April 1st 1945 the Queen's Own Rifles return on Dutch territory near 's-Heerenberg, joined by the "Regiment de la Chaudière". The assignment is to liberate the Western part of the Achterhoek along the river IJssel and then move to the North.

Subsequently the route would be towards Deventer and Zwolle, through Friesland up to the destination, the IJsselmeer Dam. Which is the spot where, during the very last battles before the German capitulation, a number of Queen's will fall. Later the "Queen's Own Rifles of Canada" will receive a monument in the Frisian village of Wons for all of them - around 400 - who fell in 1944 and 1945.

The village of Steenderen is liberated from the direction of Hengelo and Toldijk on April 3rd 1945. Rha, Olburgen and the Luur remain in German hands until April 16th. A record of this, "The Battle of Rha" will be described in a separate chapter.

Hoofdstuk 4

"De slag om Rha"

De Oude IJssel wordt overgestoken...

Het Canadese legeronderdeel The Queen's Own Rifles bereikten op 1 april 1945 bij 's Heerenberg Nederlands grondgebied.

Er volgt een snelle bevrijdingsroute door delen van de Achterhoek en de Liemers. De "Queen's" bevrijden de dorpen Steenderen en Toldijk vanuit Hengelo komend op 3 april 1945. Het zuidelijk gedeelte der gemeente Steenderen met de dorpen Rha en Olburgen en de buurtschap Luur zou vanuit de richting "Zwarte Schaar" benaderd worden. Dat was de opdracht aan de Queen's Own Rifles.

Vanuit 's Heerenberg, langs Zeddum en Wehl kwam het regiment voor de opgeblazen brug bij Laag Keppel. Op 3 april om 09.00 uur gaan de mannen in de aanvalsbotten en steken de Oude IJssel over. Tot hun grote verrassing blijkt er in Laag Keppel geen Duitser te bekennen! Wel valt de Canadezen een warm onthaal van de bevolking ten deel. Op naar Steenderens grondgebied...

5 april 1945 start de "Slag om Rha"...

Weinig weerstand ontmoeten de QOR's op hun weg langs de boerderijen "'t Hoefken", "Zwarte Schaar", "De Eekhoorn" en "De Grote Wei". Deze laatste is de boerderij van Jan Horstink, destijds 15 jaar oud. Op de deel "De Grote Wei" wordt een commandopost ingericht ter voorbereiding van de aanval op Rha.

Chapter 4

"The Battle of Rha"

The crossing of the Old IJssel ...

The Canadian military unit The Queen's Own Rifles reach Dutch territory near 's-Heerenberg on April 1st 1945. A rapid conquest follows through parts of the Achterhoek and the Liemers. The "Queen's" liberate the villages of Steenderen and Toldijk coming from Hengelo on April 3rd 1945. The southern part of the municipality of Steenderen among which are the villages Rha and Olburgen and the neighbourhood of Luur were to be reached from the direction of "Zwarte Schaar". That was the assignment the Queen's Own Rifles had received.

Moving from 's-Heerenberg, past Zeddum and Wehl, the regiment reached the bombed bridge of Laag Keppel. On April 3rd at 09.00 a.m. the men embark in attack crafts and cross the Old IJssel. To their great surprise there is not a single German to be found in Laag Keppel! What they did find is a warm welcome from the population. On towards the territory of Steenderen.

April 5th 1945; the battle of Rha starts...

Little resistance is met as the QOR's pass the farms "'t Hoefken", "Zwarte Schaar", "De Eekhoorn" and "De Grote Wei". The latter is Jan Horstink's farm, which was 15 years old at the time. In the attached stable of "De Groene Wei" a command post is established in order to prepare the attack on Rha.

1103

4/2156

7APR45

F36//CA701.CD172.CD130.CD135 ← 1/7600

Luchtfoto van Steenderen op 10 april 1945. Iets links van het midden boven zien we de NH-kerk van Steenderen met een grote slagschaduw links van het gebouw in het centrum van het dorp. Rond Steenderen ligt kilometers zig-zag loopgraaf. Aan de onderzijde van de foto loopt de "Grote Beek" en Rha ligt juist onder de foto. / Airphoto of Steenderen on April 10th 1945. At the top of the photo, just left from the middle we see the Dutch Reformed church with a big shadow left of the building in the centre of the village. Around Steenderen we see kilometers of 'zig-zag' trenches. At the bottom of the picture runs the channel "Grote Beek". Rha is situated just under the photo.

blz 19) Luchtfoto van Rha op 7 april 1945 in de tweede helft van de ochtend. De foto laat ons een brandende boerderij zien met de rook naar het westen trekkend. De zig-zag lijnen zijn allemaal loopgraven met de hand gemaakt, zo ook het lange kanaal –een tankval– links boven naar midden onder op de foto. In de linker bovenhoek zien we een stukje van de IJssel. De grotere witte punten zijn mitrailleurstellingen en de kleinere witte punten zijn schuttersputten. Zo lagen er kilometers loopgraaf aan de oostoeever van de IJssel.

page 19) Airphoto of Rha taken at the end of the morning of April 7th 1945. The picture shows us a burning farm with the smoke blowing to the West. The 'zig-zag' lines are all trenches, dug by hand. Also the long channel –an antitank pit– upper left to mid–under on the photo. The bigger white dots are 'gun-stations' and the small white dots are "foxholes". At the eastside of the river IJssel there were several kilometers of these trenches.

Programma voor onze Canadese gasten:

28 april 2001

Bezoek aan de festiviteiten 1200 jaar Zelhem, waaronder een tentoonstelling over de tijden 1940-1945. Aansluitend een bezoek aan het Tweede Wereldoorlogmuseum te Hengelo Gld.

29 april 2001

Kerkgang en in de middag een bezoek bij de familie Smit aan de Rhabergseweg 5 te Rha.

30 april 2001

Festiviteiten rond Koninginnedag.

1 mei 2001

Excursie naar de Keukenhof te Lisse.

2 mei 2001

Excursie naar het voormalig kamp Westerbork en aansluitend een bezoek aan Orvelte.

3 mei 2001

Rustdag.

4 mei 2001

In de ochtend naar de Canadese Erebegraafplaats te Groesbeek of Holten, e.e.a. afhankelijk van maatregelen rond de mond- en klauwzeer epidemie. Vanaf 18.00 uur tot 20.30 uur plechtige onthulling van het monument te Rha, gecombineerd met de Nationale Dodenherdenking 2001 bij het onthulde monument aan de Rhabergseweg te Rha.

5 mei 2001

Viering van de Nationale bevrijdingsdag en in de avond het bijwonen van het concert van "Nieuw Leven" in de Sporthal van Steenderen.

6 mei 2001

Om 12.00 uur een brunch in de tent nabij de korenmolen "De Hoop" aan de Rhabergseweg te Rha. Aansluitend een informeel gezellig samenzijn en afscheid tot 16.30 uur.

7 mei 2001

Onze Canadese gasten vertrekken weer naar Canada en voor enkelen geldt dat zij aansluitend hun reis door Europa vervolgen.

Rha, aan drie zijden omgeven door de IJssel, lag bezaaid met loopgraven en tankvallen.

Op 5 april wordt eerst de boerderij "Huis te Weerde" ingenomen en door half ondergelopen loopgraven gaan de Queen's richting Rha. Om de vijand te verjagen zijn een aantal boerderijen al in brand geschoten vanaf de stelling in de bongerd van "De Grote Wei". Het wordt dan al avond en de hemel is hel verlicht. Een Canadees peloton neemt de boerderij aan de Rhabergseweg 5 in bezit. Er ontstaat een hevige vuurgevecht met Duitse troepen die in de loopgraven rond deze boerderij zitten. Twee boerengezinnen schuilen in de kelder van de boerderij en op zeker moment komen twee gewonde soldaten de keldertrap afstropelen. (lees verhaal ooggetuigen)

Boven, rond Rha, wordt een hevige strijd waarbij vier Canadezen sneuvelen en tien gewond raken. Er wordt opdracht gegeven om terug te trekken en Duitse troepen heroveren de boerderij wederom.

Zij nemen de twee gewonden uit de kelder krijgsgevangen en één van het zal spoedig sterven. Vanaf het "Zwarte Schaar" richting "Pipeluur" wordt ook geprobeerd Rha en Olburgen te benaderen. Ook dit peloton moet zich terugtrekken. Bij deze gevechten sneuvelt de commandant, luitenant Kavanagh. Hij wordt in de boeken als een zeer moedig mens beschreven.

De beide pogingen om Rha en Olburgen in bezit te krijgen en daarmee een mogelijkheid om de IJssel over te steken, slagen helaas niet. Deze kleine "Battle of Rha" loopt net zo af als de grote "Battle of Arnhem" op 17 september 1944. De Duitse eenheid blijft nog tot 16 april 1945 op Rha achter. Dan pas trekken ze zich over het veer terug in de richting van Dieren en Ellecom en de gehele gemeente Steenderen is verlost van de Duitse heerser en kan weer in vrijheid 'ademen'...

In de drie weken die volgden werd ons land stap voor stap in noordelijke richting bevrijd van het Duitse juk. Dit heeft helaas aan drie zijden veel levens gekost: onze geallieerde bevrijders, de bezetter die zinloos doorvocht én onschuldige burgers, die in de vuurlinie kwamen te liggen.

Op 5 mei 1945 capituleerde de Duitse bezetter door middel van ondertekening van de capitulatie documenten in Hotel "De Wereld" te Wageningen.

Rha, on three surrounded sides by the river IJssel, was riddled with trenches and antitank pits.

On April 5th the first farm "Huis te Weerde" was taken and the Queen's head for Rha through half submerged trenches. With the objective to chase the enemy a number of farms were shot into flames from the position in the orchard of "The Grote Wei". The evening falls and the sky is ablaze with light.

A Canadian platoon takes possession of the farm on number 5 Rhabergseweg. A fierce gunfight follows with the German troops in the trenches around this farm. Two farmers' families take shelter in the farm's cellar when at a certain moment two wounded soldiers come limping down the stairs. (Read eye witness review)

Upstairs, around the village of Rha, a severe battle is going on, in which four Canadians are killed and ten wounded. Command is given to withdraw and German troops recapture the farm. The two wounded soldiers from the cellar are taken prisoner, one of which later dies. From the "Zwarte Schaar" in the direction of "Pipeluur" other attempts are being made to approach Rha and Olburgen. This platoon is also forced to withdraw. During these fights its commander Lt. Kavanagh perishes. He is described in the books as a very brave person.

Both attempts to capture Rha and Olburgen and subsequently make way to cross the river IJssel, unfortunately failed. This small "Battle of Rha" ends like the great "Battle of Arnhem" on September 17th 1945. The German unit remains until April 16th 1945 at Rha. Not until then do they retreat on the ferry towards Dieren and Ellecom and the entire community of Steenderen is released from the German ruler and can breathe heave a sigh of relief.

During the following three weeks our country is liberated from the German Yoke step by step in a northerly direction. Sadly, this cost many lives on three sides: among our Allied liberators, among the occupier who fought pointlessly on and among innocent civilians, who were trapped in the line of fire.

On May 5th 1945 the German occupier capitulated by signing the documents of capitulation in Hotel "De Wereld" in Wageningen.

Zij die erbij waren vertellen

Burgers vertellen over de "Slag om Rha"

Tijdens de gevechten op 5 en 6 april 1945 werden enkele boerderijen in brand geschoten om de Duitsers er uit te verdrijven. De achtergebleven bewoners op Rha zochten een goed heenkomen en anderen waren al eerder geëvacueerd, vrijwillig of gedwongen.

Op onze oproep deze belangrijkste geschiedschrijving van Steenderen gedurende de Tweede Wereldoorlog en dan met name de weken van de bevrijding, hebben enkele zich gemeld. Weer anderen hebben we kunnen 'achterhalen' met behulp van familie en bekenden. Wij zijn verheugd dat zij deze emotionele momenten van hun leven toch door willen geven aan een volgende generatie!

Jan Horstink was toen 15 jaar oud. Hij weet nog te vertellen dat op zijn ouderlijk huis, de boerderij de "Grote Wei", een commandopost van de Canadezen werd ingericht. Deze bevrijders kwamen uit de richting van de boerderij "'t Hoefken" en het gebied de Luur.

Manschappen en materiaal werden bijeengebracht en vijf tanks stonden om het huis opgesteld. Jan heeft in de middag van 5 april 1945 de pelotons zien vertrekken. Eerst naar "Huis te Weerde", vandaar naar Rha en wel steeds door natte modderige loopgraven. Het regimentsverslag meldt hierover dat de wapens erg vervuild raakten. Het kan niet anders dat Jan de gesneuvelden als een der laatsten heeft gezien, voordat ze op die voor hen zo noodlottig verlopen patrouille gingen. Hij weet nog als de dag van gisteren dat vanaf zijn erf met een kanon de boerderijen op Rha in brand geschoten werden.

Vaag herinnert hij zich dat de patrouille terug kwam en dat er iets van paniek te bespeuren was. Terwijl de familie in de kelder zat vertrokken de Canadezen net zo plotseling als ze gekomen waren. De Luur was weer niemandsland...

De boerderij Rhabergseweg 5 werd in die tijd bewoond door de familie Berendsen. Vader, moeder, een zoon en twee dochters. Tijdens de hevige gevechten om Rha schuurde de familie in de kelder.

Daar voegde zich even later ook de buurfamilie Rewinkel bij. Vader, moeder en vier kinderen, de jongste twee maanden oud.

We laten nu Bep Helmerhorst-Berendsen, toen 20 jaar oud, aan het woord:

"Op onze boerderij (Rhabergseweg 5) waren in die tijd Duitsers ingekwartierd. Soldaten op de deel en één officier op een zolderkamer.

Toen we onder vuur kwamen te liggen waren de Duitsers afwezig. Zij zaten vermoedelijk in de loopgraven in de omgeving van de boerderij. Wij - vader en moeder Berendsen, mijn broer Wim en ik - zochten bescherming in onze kelder. Deze lag onder de slaapkamer van mijn ouders en je kon er via een trapluik inkomen. De kelder werd alleen verlicht door een raampje dat op maaiveldhoogte lag.

Na enige tijd kwam ook de familie Rewinkel: moeder, vader, Leida, Annie (= Annie Reindsen-te Kamp), Herman en baby Wim een schuilplaats zoeken in onze kelder.

De boerderijen van Willemsen en Winkelman waren reeds verwoest. Bij vlagen werd er rond onze boerderij geschoten, soms heel dichtbij. Op een gegeven moment, het was al donker geworden, hoorden wij boven ons lopen en vader zei: 'dat zijn vast geen Duitsers'. Inderdaad, na enige tijd ging het luik open en kwamen twee 'figuren' de trap afgestrompeld. Het bleken Canadezen te zijn. De één was gewond aan het been en de ander zwaar gewond aan het hoofd.

Eyewitnesses' report

Civilians report the "Battle of Rha"

During the fighting on April 5th and 6th 1945 a few farms were shot into flames to chase the Germans out of them. The people who still lived in Rha sought refuge others had already been evacuated, voluntarily or by force.

A number of people have reacted to our call for eyewitnesses' reports in support of this most important history of Steenderen during World War II and especially during the weeks of the liberation. Others have been contacted with the help of family and acquaintances. We are glad that they have been willing to share these emotional memories with the next generation!

Jan Horstink was 15 years at the time. He recalls that in his parental home, the farm the "Groene Wei" a Canadian command post was set up. These liberators came from the direction of the farm "'t Hoefken" and the area of the Luur.

Men and material were assembled and five tanks were stationed around the house.

Jan saw the platoons leave in the afternoon of April 5th 1945. First they went to "Huis te Weerde", and from there to Rha, constantly moving through wet and muddy trenches. The regiment's report says here that the weapons got very dirty.

Jan must have been the last person who saw the soldiers that were killed during that fatal patrol. As if it happened yesterday he recalls that it was from his own barnyard that the farms on Rha were shot into flames. Vaguely he recalls that the patrol came back and that there was a sense of panic. While the family was in the cellar the Canadians left as suddenly as they had arrived.

The Luur was no man's land again...

In those days the family Berendsen lived in the farm, 5 Rhabergseweg. They were father, mother, a son and two daughters. During the severe gunfights for Rha the family took shelter in the farm's cellar. A while later they were joined by the neighbour's family Rewinkel. Father, mother and four children, of which the youngest was only two months old. An account of Bep Helmerhorst-Berendsen, who was 20 years old at the time:

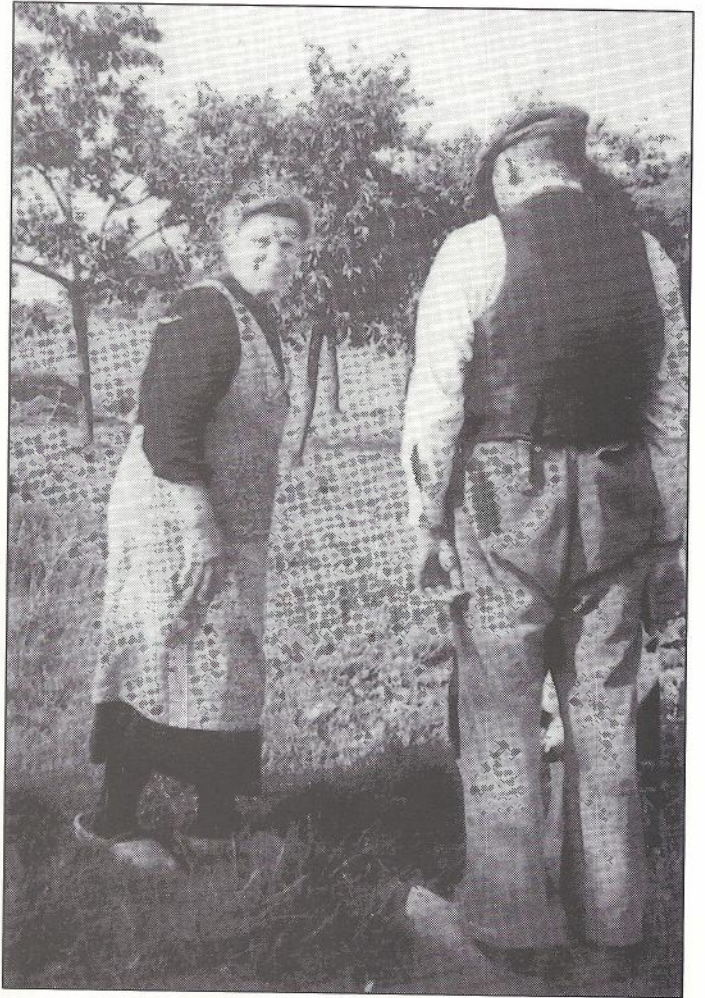
"On our farm (5 Rhabergseweg) we had German troops billeted. Soldiers in the barn and one officer in the attic room. The Germans were not present at the time we came under fire. They must have been in the trenches in the surrounding area. All of us - father and mother Berendsen, my brother Wim and I - sought shelter in the cellar. It was under my parents' bedroom and you could reach the stairwell through a hatchway. The only light in the cellar came through a small window on ground level.

After some time the Rewinkel family father, mother, Leida, Annie (= Annie Reindsen-te Kamp), Herman and baby Wim also came to shelter in our cellar.

The farms of the Willemsen's and the Winkelman's had already been destroyed. There were bursts of gunfire round our farm, sometimes at very close range. At a certain moment, it was after dark, we heard footsteps above us and father said: "Those aren't Germans, I'm sure". Indeed, after some time the hatch went open and two "figures" came limping down the stairway. It appeared to be Canadians. One was injured on the leg and the other one had severe injuries on the head.

Bep Berendsen in 1946.

Moeder en vader Berendsen voor de Tweede Wereldoorlog.

De boerderij aan de Rhabergseweg nr. 5 in betere tijden, onder het rechter raam is de (schuil) kelder gelegen. / The farm situated at Rhabergseweg nr. 5 during better times, the cellar was situated under the right window.

De eerste heeft zichzelf verbonden en vader heeft hem toen moeten helpen met het verbinden van zijn kameraad, die er erg aan toe was. Als kleine Wim huilde zei vrouw Rewinkel: 'laat maar huilen, dan weten ze dat er ook mensen (burgers) in de kelder zitten'. En... inderdaad hoorden we ook roepen: 'nicht schiessen, nicht schiessen auf das Haus!'

's Morgens vroeg toen het licht geworden was werd het luik door Duitsers geopend en ons werd bevolen eruit te komen. Een Duitser ging met getrokken gevulde voor vader staan en zei: 'wo sind die Waffen!' 'We hebben geen wapens', zei vader en we moesten maken dat we wegkwamen.

Toen we over de deel het huis verlieten zagen we de dode Canadezen liggen. Eén lag achter de koeien in de grup. De tweede lag in de voerbak van de koeien met het halstouw van de koe nog in de hand en de derde lag bij de achterdeur.

Wij zijn toen met zijn allen eerst naar de kelder van de familie Langenhof gegaan. Vervolgens naar de steenfabriek en aansluitend de IJssel overgestoken naar en uiteindelijk in Eerbeek terecht gekomen.

Toen we bij Olburgen kwamen, vlak bij de school, werden we door enkele Duitsers ingehaald. Zij vervoerden één aan zijn been gewonde hinkelende Canadees -te zien aan zijn uniform- en op een handkar lag zo te zien een zwaar gewonde. Zij trokken richting het veer en wij zeiden nog tegen elkaar: 'het zijn vast de Canadezen uit onze kelder'.

Vier dode Canadezen hebben een jaar voor het huis begraven gelegen, daarna zijn zij overgebracht naar de Canadese militaire begraafplaats te Holten. Vier houten kruizen met daarop de helmen.

Al die tijd heb ik de graven verzorgd en voorzien van een bloemetje uit onze tuin..."

Ook Leida Tuender-Rewinkel zat die nacht in de kelder. Zij was toen veertien jaar oud. Leida herinnert zich nog goed dat de Canadees met de hoofdwond met zijn hoofd op haar schoot lag. Dat de andere Canadees hem een trekje aan zijn sigaret liet doen en dat hij vroeg om voor hem te bidden. Dat beeld van die dode Canadees in de voergoot met het halstouw van de koe nog in de hand, dat beeld zegt Leide, is mijn moeder altijd bijgebleven. Zij sprak daar nog vaak over...

Wij kregen ook verhalen van anderen, die niet in de kelder van de boerderij aan de Rhabergseweg 5 zaten, maar in eigen kelder het moordende vuur probeerden te ontlopen. Zo woonde op Rha in die tijd de familie Jansen, een groot gezin. Vader Jansen kreeg granaatsplinters in zijn lichaam en nooit werd hij weer geheel de oude. Door naspeuringen die we in het kader van deze geschiedschrijving deden kregen we het volgende verhaal van een oud verplaatster uit Dieren.

Zij werkte in een nood-hospitaaltje in het parochiehuis in Dieren en op zeker moment moest zij met een dokter het veer over. In Rha was een man zwaar gewond.

De verpleegster weet nog hoe bang zij was op die tocht, doodsbang voor het oorlogsgeweld aan de overkant van de IJssel. Maar ze hebben de man opgehaald naar dieren. het was de vader van al die kinderen Jansen.

Bep Helmerhorst-Berendsen weet ook dat er in de jaren vijftig van de vorige eeuw een nabestaande van één der gesneuvelden in Rha is geweest. Helaas hebben we deze naam niet kunnen achterhalen.

Wel is duidelijk, dat allen bij de realisatie van het monument te Rha een betrokkenheid hebben of krijgen. In de jaren aansluitend de Tweede Wereldoorlog moest er hard worden gewerkt voor het herstel van de economie. Er was amper tijd om terug te kijken.

Nu... enige decennia later is er tijd voor geestelijke verwerking en daar komen we nog op terug.

The first one dressed his own wounds and then father helped him to dress the wounds of his comrade, whose condition was bad. Whenever little Wim was crying Mrs. Rewinkel said: "Let him cry, so they'll know there are people (civilians) in the cellar". And.....sure enough we heard voices: "nicht schiessen, nicht schiessen auf das Haus!"

The following morning when it was light the hatch was opened by Germans and we were ordered to come out. One of the Germans stood in front of father and said: "Wo sind die Waffen!" "We don't have any weapons", father said and we had to clear off. As we were leaving the building through the barn, we saw the Canadians lying there, dead. One lay behind the cows in the gutter. The second lay in the cows' trough, still holding the rope of the cow's neck in his hands and the third one lay near the back door.

All of us then went to the cellar of the Langenhof family. After that we went to the brickworks and soon afterward we crossed the IJssel and finally ended up at Eerbeek. When we approached Olburgen, passing the school, we were overtaken by some Germans. They were leading a Canadian (so to see from his uniform) who was dragging his wounded leg and on a handcart was a person who appeared badly wounded. They moved toward the ferry and we said to each other: "They must be the Canadians from our cellar."

Four perished Canadians had been buried in front of the house. A year later they were transferred to the Canadian Military Cemetery at Holten. Four wooden crosses with their helmets on top. All those months I took care of the graves and decorated them with flowers from our garden"

Leida Tuender-Rewinkel was also in the cellar that night. She was 14 years old at the time. Leide recalls well that the Canadian with the head injury was lying with his head on her lap. The other Canadian let him draw from his cigarette and that he asked to pray for him. The image of that dead Canadian in the trough with the neck rope still in his hand, that image, Leide says, has always stuck in my mother's memory. She often spoke about it....."

We also received accounts of others, who were not in the cellar of the farm at 5 Rhabergseweg, but who tried to shelter from the deadly gunfire in their own cellars. Among those at Rha were the Jansen's, a large family. Father Jansen was hit by schrapnel and he never totally recovered. During our historical investigations we received the account of a former nurse from Dieren.

She worked at an emergency hospital in the parish hall at Dieren and one day she was called to accompany the GP across the ferry. A man at Rha had been badly injured.

The nurse remembers exactly how scared she was during that crossing, scared to death because of the severe gunfire at the opposite side of the IJssel. But they managed to take the man to Dieren. It was the father of all those Jansen-children.

Bep Helmerhorst-Berendsen recalls that in the 1950's one of the perished soldiers' relatives visited Rha. Unfortunately we have not been able to trace his name.

All of these people are, or will be, involved in the realisation of the monument at Rha, so much is certain. In the years after the war people had to work hard to rebuild the economy. There was hardly any time to look back. Now...several decennia later, there is time to come to terms with the past. We will come to this later.

Joe McKenna

Thomas "Ted" Crawford

Donald Patience

Welke zes mannen vielen er voor onze vrijheid!

Hun achtergrond, hun karakter, de mens in het uniform...

LUITENANT KAVANAGH

Als soldaat was Kavanagh in dienst getreden aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. In Engeland heeft hij door snel en doortastend optreden een mens het leven gered!

Later, aan het front heeft hij als een leeuw voor het bataljon gestreden. Hij was koelbloedig in het gevecht en de laatste officier, die in de strijd in Noord-West Europa sneuvelde.

Karakteristiek voor Kavanagh was dat hij zonder permissie Engeland verliet op weg naar het strijdtoneel. Moe van het nietsdoen vertrok hij alleen, op een manier zoals hij alleen het kon, voorts misschien nog enkele andere leden van het 'Black Network'. Zij vonden hun weg naar het bataljon. Zonder enige twijfel moest de discipline gehandhaafd blijven, maar het is een aardige gedachte dat men hem van hogerhand toch een vrijgeleide verschaft heeft.

Luitenant Kavanagh opereerde met de B-compagnie vanaf "Zwarte Schaar" richting Pipeluur. De pelotons 11 en 12 werden er op uit gestuurd. Een regen van mortiervuur en lichte wapens 'begroette' hen. Onder dekking van drie brenguns van het 10e peloton van sergeant Ken Scott wisten de pelotons 11 en 12 terug te trekken.

Luitenant Kavanagh - hij was Rha tot op een paar honderd meter genaderd - werd 25 jaar en dodelijk getroffen door een pantservuist.

THOMAS CRAWFORD

Thomas Crawford was 31 jaar oud toen hij in de nacht van 5 op 6 april 1945 in die boerderij op Rha dodelijk getroffen werd.

Ted, zoals hij thuis genoemd werd, was toen al getrouwd met Edmee.

Who were the six men who fell for our freedom!

Their backgrounds, their characters, the man in the uniform...

LIEUTENANT KAVANAGH

Soldier Kavanagh had joined the army at the beginning of World War II. In England he once saved a human life by taking fast and prompt action!

Later, at the front he fought for his battalion like a lion. He was cool-headed in battle and the last officer, who perished in the battle of north-west Europe.

Characteristic of Kavanagh was that he left England on his way to the scene of battle without permission. He was tired of doing nothing and left on his own, in a way only he could do it, or perhaps some other members of the "Black Network". They found their way to the battalion. There was no doubt that discipline had to be maintained, but it is a nice thought that higher ranks granted him a free passage.

Lieutenant Kavanagh operated with B-company from "Zwarte Schaar" in the direction of Pipeluur. The platoons 11 and 12 were sent out. A spray of mortar fire and light weapons was there to "meet" them. Under cover of three brenguns of Sergeant Ken Scott's 10th platoon platoons 11 and 12 succeeded to withdraw.

Lieutenant Kavanagh - he had reached Rha within a few hundred metres - was hit by an anti-tank shell. He died at the age of 25.

THOMAS CRAWFORD

Thomas Crawford was 31 years old when he was fatally hit, the night between 5th and 6th April in that farm at Rha.

Ted, as he was called at home, was already married to Edmee. They

Zij hadden twee kinderen, Joan en Bobby van resp. 7 en 4 jaar oud. De kinderen waren dol op hun vader. Zijn dochter herinnert zich hem als een lieve, aardige man in een huis dat altijd voor iedereen open stond. Ted Crawford was heel actief in het maatschappelijk leven, zo was hij onder andere trainer van de hockeyclub en bespeelde hij de tuba in de plaatselijke harmonie.

DONALD PATIENCE

Over Donald Patience schreef een jeugdvriend, John Crough. Donald en John hadden een fijne tienertijd. Toen de oorlog kwam zaten ze allebei in de eerste lichterding die opgeroepen werd. John werd afgekeurd en Don ging in het leger.

Zijn vriend John weet te melden dat Donald moeite had met het soldatenleven. Hij is nog weer teruggeweest naar Engeland voor verdere training. Toen het regiment in de winter van 1944-1945 enkele maanden rust had in de omgeving van Nijmegen en Groesbeek heeft Donald een Nederlands meisje ontmoet, waarvan wij alleen weten dat zij Joyce heette en 26 jaar oud was. Hij heeft een foto van haar naar zijn ouders gestuurd en geschreven dat hij van haar hield.

Donald Patience is bij het gevecht op Rha ernstig gewond geraakt aan zijn hoofd. Hij is krijgsgevangen gemaakt en door de Duitsers meegenomen over de IJssel. Kort daarna is hij aan zijn verwondingen overleden. Waar is hij gestorven? Waar was Donald's eerste rustplaats? Al onze pogingen hierover duidelijkheid te krijgen bleven helaas vruchteloos.

Als enige van de zes in en om Rha gesneuvelden ligt Donald Patience, 26 jaar oud, begraven op de Canadese Militaire Begraafplaats te Groesbeek.

JOE McKENNA

Toen rond de boerderij op Rha het schieten ophield kwamen de mensen uit de kelder, hun schuilplaats. In de stal zagen zij drie dode Canadezen liggen. Eén van hen lag in de voergoot met de halsriem van de koe vast in de hand. Een beeld dat die mensen hun hele leven is bijgebleven.

Misschien was dit Joe McKenna, hij kwam van de boerderij en was vertrouwd met vee. Zeker zullen we het nooit weten. Joe schreef zijn laatste brief aan zijn vader op 19 maart 1945. Hij schrijft in deze brief dat hij het goed maakt en dat hij blij is met de pakjes uit Canada met 'cheese, chicken and cigarets'. Daar gaat hij op een rustig moment van genieten.

Joe schrijft ook dat hij naar Parijs geweest is op een 48-uurs verlof. Heel veel gezien en gelogeed in een door het Canadese leger gedreven hotel.

Twee weken later sneuvelde Joe McKenna, hij werd 26 jaar oud.

J.E. AIKEN en G.C. WOODRUFF

Jammergenoeg hebben we niets over hun beider levensloop kunnen achterhalen. We weten dat zij de jongsten van de zes waren. Woodruff was 23 en Aiken nog maar 19 jaar oud toen zij samen met Ted Crawford en Joe McKenna voor de boerderij hun tijdelijke rustplaats vonden, voordat zij in Holten tussen die meer dan duizend anderen hun definitieve rustplaats kregen.

had two children, Joan and Bobby of respectively 7 and 4 years old. The children adored their father. His daughter recalls him as a gentle, kind man in a hospitable home. Ted Crawford was socially very active, for example he was trainer of the hockey club for example and he played the tuba in the local brass band.

DONALD PATIENCE

About Donald Patience a childhood friend, John Crough wrote: Donald and John had a pleasant youthhood. When the war came, they were both in the first batch. John was declared unfit for military service and Don joined the army.

His friend John reports that Donald had difficulty with military life. He went back to Britain halfway for further training. In the winter of 1944-1945 when the regiment had a couple of months' rest in the surroundings of Nijmegen and Groesbeek, Donald met a Dutch girl, of whom we only know that she was called Joyce and was 26 years of age.

He sent a picture of her to his parents and wrote that he loved her.

Donald Patience suffered serious headinjured in the battle at Rha. He was taken hostage and the Germans transported him across the IJssel. Shortly afterwards he died of his injuries. Where did he die? Where was Donald's first resting place? All the efforts to find out about this, unfortunately had no result.

As the only one of the six who died at Rha and its surrounding area, Donald Patience, 26 years of age, lies buried at the Military Cemetery at Groesbeek.

JOE McKENNA

When the gunfire stopped round the farm at Rha, the people came out of the cellar, their shelter. In the stable they saw three dead Canadians. One of them was lying in the trough, the cow's strap still firmly in his hand. A picture those people were to carry with them all their lives. Perhaps this was Joe McKenna, coming from a farm and being familiar with cattle. We will never know for certain.

Joe wrote his last letter to his father on March 19th 1945. In this letter he notes that he is doing well and that he is happy with the parcels from Canada with "cheese, chicken and cigarettes." He is going to enjoy it all during a quiet moment.

Joe also writes that he went to Paris on a 48-hours' leave. Seen quite a lot and stayed in a Canadian Army-driven hotel.

Two weeks later Joe McKenna was killed. He died at the age of 26.

J.E. AIKEN and G.C. WOODRUFF

Unfortunately we have not been able to discover anything about both their courses of life. We do know that they were the youngest of the six. Woodruff was 23 and Aiken only 19 years old when they found their temporary resting place in front of the farm, together with Ted Crawford and Joe McKenna, before they were taken to their final resting place in Holten, among over one thousand others.

PS / Bij het ter perse gaan van deze "Zwerfsteen" nr. 2001/2 is bekend geworden, dat nabestaanden van J.E. Aiken enige informatie aan Ds. Henk Dijkman (contactpersoon in Canada tussen oud-strijders en Nederland) hebben meegegeven, waaronder een foto van het tijdelijke graf van de vier gesneuvelden te Rha in de tuin van de boerderij Rhabergseweg 5 te Rha. Deze foto zal opgenomen worden in een tentoonstelling te Rha gedurende de dagen van de Nationale herdenkingen op 4 en 5 mei 2001.

PS / At the moment this issue of "De Zwerfsteen" or "The Boulder" 2001/2 went to the printer's, a message was received that J.E. Aiken's relatives have sent some documents with Rev. Henk Dijkman (contact between Canadian veterans and the Netherlands) among which is a picture of the four fallen soldiers' temporary grave in the garden of the farm 5 Rhabergseweg at Rha. This picture will be part of the exhibition at Rha during the National Memorial days on May 4th and 5th 2001.

Naam, rang, en serie nummer van den overledene opschrift grafkruisen	Juiste ligging van het graf	Omstandigheden waaronder het overlijden en de teraarde- bestelling plaats hadden, en datum, plaats en doodsoorzaak
<p>13 B 160815 P.T.E. Woodruff G.C. Q.O.R. R.I.P. C.E. 5-4-'45</p> <p>14 B 117602 T.P.R. Crawford T. R.I.P. R.C. 5-4-'45</p> <p>15 B 119116 P.T.E. Aiken J.E. Q.O.R. R.I.P. C.E. 5-4-'45</p> <p>16 F.9280 P.T.E. McKenna M.J. R.I.P. R.C. 5-4-'45</p> <p>Verder op alle kruisjes aan de achterzijde een blikken plaatje met opschrift 2 C.G.R.U.</p>	<p>Bij J. Berendsen, Steenderen B 73 15 Meter voor het huis</p> <p>idem</p> <p>idem</p> <p>idem</p>	<p>Gesneuveld bij J. Berendsen op de deel, bij een gevecht met Duitschers die zich in de loopgraven bevonden 20 meter voor het huis. De helmen van ^{enkele} 1-3 vertoonden gaten, vermoede- lijk van granaatscherven. Door de Duitschers begraven. Omstreeks half Juni door Canadeezen het graf open- gemaakt en daarna kruisjes op het graf geplaatst. Datum van overlijden 5 April 1945</p>
<p>15 Militair begraven bij D.J. Garrit- sen, zonder gegevens</p>	<p>4.+ 250 meter ten westen van de Boerderij van D.J. Garritsen, Steen- deren B 166.</p>	<p>4. Alle gegevens ontbreken, daar tij- dens de vijandelijkheden de bevol- king geëvacueerd was en pas later het graf gevonden werd.</p>
<p>Indien het graf zich op een burgerlijke begraafplaats bevindt, tevens vermelden park, rij- en graf- nummer, wanneer het zich elders bevindt, zoo mogelijk een kaart en/of schets of calque. Zoo mogelijk tevens overleggen copieën der archieven van de burgerlijke begraafplaats, of van register, bijgehouden door civiele autoriteiten, betreffende leden van Amerikaanse nationaliteit.</p>		

Officieel overlijdensregister van de militaire autoriteiten / Official deathreport of the military authorities.

Hoofdstuk 5

Behalve de wieken van korenmolen "De Hoop" te Rha komt er meer in beweging

Aansluitend openingstoespraken...

Zaterdag 6 mei 2000 was een feestelijke dag voor de gemeenschap van het buurtschap Rha. We hebben aan den lijve kunnen zien, waarin een kleine dorpskern sterk kan zijn.

Gedurende enige tientallen jaren heeft de korenmolen "De Hoop" een kwijnend bestaan gekend evenzo met de jaren roestte het ijzer van de roeden in de wieken meer en meer. Al jaren werd er niet meer gemaald en stilstand is uiteraard achteruitgang!

Chapter 5

There's more action at Rha than windmill "The Hope" 's sails

After opening speeches...

On Saturday May 6th 2000 the community of Rha celebrated a memorable day. We saw with our own eyes how strong a tiny village can be.

During the last decennia the windmill "The Hope" had fallen into disrepair, and as the years went by the iron rods of the sails rusted more and more. The mill had not ground any flour for years on end and stagnation means decline, as we all know!

Tot... het echtpaar Hofman-Antheunis (tot voor kort de eigenaren van de molenbouwval) op Rha kwam wonen en deze molen als het ware in de tuin bij de koop toe kregen. De molen is een Rijksmonument en verkeert in een uiterst slechte staat, in feite rijp voor sloop.

Het voornoemd echtpaar, veel gelijkgestemden, gemeente Steenderen, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en molenorganisaties hadden elkaar snel gevonden. Men zou de molen weer graag willen restaureren en aansluitend daadwerkelijk zakken meel draaien voor de toeristen op de fiets.

Stapels brieven en pakken papier in veelvoud naar allerlei instanties. Bedelbriefjes evenzo om de financiële eindjes aan elkaar te knopen. Het begrip 'eindje' staat tevens voor één omwenteling van de molenas. Met vereende krachten kreeg men het allemaal rond en vergeet niet dat er ook veel werk in de sfeer van 'liefdewerk oud papier' cq 'om niet', belangeloos werd uitgevoerd. Sloopwerkzaamheden, stenen bikken, de elektriciteit aanleggen, schilderwerk etc. Een budget van ruim zeshonderdduizend gulden moest worden opgehoest en het is aan de samenleving van Rha als geheel te danken, dat men dit voor elkaar heeft gekregen.

Als voorzitter van de Historische Vereniging Steenderen mocht Paul Kok bij de ingebruikneming op zaterdag 6 mei 2000 een toespraak houden en hij complimenteerde Rha met vooral de sociale meerwaarde van deze molenrestauratie. Het brengt een saamhorigheid tot stand en deze band zie je eigenlijk alleen nog in kleine dorpskernen en gelukkig ook nog in de gemeente Steenderen! In de anonieme stad was een dergelijk project nimmer van de grond gekomen, althans zeker niet voor deze prijs.

Aansluitend deze toespraak mocht de provinciaal gedeputeerde de zgn. 'vang' (rem) van de molen loskoppelen en de wieken kwamen onder luid applaus in beweging. Het werd tijd voor een kopje koffie onder aan de molenbelt, trouwens het was een dag om door een ringetje te halen. Het leek wel zomer...

Tikje op de schouder...

De trap af naar de begane grond onder de molen en voornoemde voorzitter genoot niet alleen van het mooie gezicht van dit op windkracht draaiend 'geweld'. Een prachtig gezoef bij het passeren van een wiek en vele burgers keken sprakeloos, dat deze molen door de inzet van velen weer in beweging is gekomen.

Plotsklaps kreeg hij een bescheiden tikje op de schouder...

"Meneer Kok, U bent toch de voorzitter van de Historische Vereniging Steenderen", vertelde Henk Dijkman en het werd een uiterst prettige kennismaking.

"Mijn naam is Henk Dijkman en ik ben in deze streek geboren, doch enige tientallen jaren geleden naar Canada geëmigreerd, hier predikant geworden en nu te gast met oud strijders uit Canada, die Nederland mede hebben bevrijd in het voorjaar van 1945"...

"Mijn gasten genieten van de mooie dag hier op Rha en mag ik u wat vragen..?"

"Hier op Rha hebben zes 'Queens Own Rifles' soldaten in de vroege dagen van april 1945 het leven verloren en zou u voor deze gesneuvelden helden een herinneringsplaqueette op de molenromp willen bevestigen?" Hier heeft u de eerste honderd Canadese Dollars"...

Oprichting van een Comité gedenkteken Canadese gevallen komt naderbij...

Je staat als 'aan de grond genageld', want een dergelijk verzoek had je zeker op deze dag niet verwacht en ook derden sloten zich aan bij dit prettige gesprek over die zware tijden. Buurtgenoot Jan Horstink, deel uitmakend van de Rhabergse samenleving kwam in de gesprekskring en hij had het allemaal in die vroege april dagen van 1945 aan den lijve meegemaakt...

Until.... Mr. And Mrs. Hofman-Antheunis (until recently owners of the windmillruin) came to live in Rha. The mill in their garden was part of the bargain, as it were. The mill is a national monument and was in extremely bad shape, in fact it was ripe for demolition. The mentioned couple, together with a congenial group of people, the Administration of Steenderen, the National Agency for the preservation of monuments and historic buildings and organisations of mills soon joined hands. They all wanted to restore the mill and later on actually produce flour to sell to the tourists on their bikes.

Piles of letters, hundreds of sheets of paper were sent to all kinds of organisations. Not in the least begging-letters, in order to make ends meet. The sails had to turn again.

All forces joined together, the project became a success. What we should not forget is that a lot of work was done for love only - without any compensation that is. Demolition activities, chipping off bricks, laying on electricity, painting etc. A budget of over six hundred thousand guilders had to be coughed up and thanks to the entire community of Rha this amount was collected.

As chairman of the Historic Society of Steenderen Paul Kok was allowed to make a speech at the inauguration on Saturday May 6th 2000 and he made his compliments to Rha for the social additional value attached to this renovation. It has brought about solidarity and a kind of togetherness that can only be found in small village communities like those of Steenderen, luckily enough! In the anonymity of a city similar projects could never succeed, at least not for the amount we speak of here. After this speech the Provincial Executive was allowed to release the mill's brake and slowly the sails began to turn, accompanied by a burst of applause. Then there was time for a cup of coffee at the foot of the mill hillock, as the sun shone brightly. It felt like a summer's day...

Pat on the shoulder...

Down the stairway toward ground level below the mill, the above-mentioned chairman not only enjoyed the beautiful spectacle of this wind-driven "power". The splendid noise of swishing sails, the many village people watching, having no words for this mill turning again as a result of the efforts of so many.

Suddenly he felt a modest tap on the shoulder...

"Mr. Kok, you must be the chairman of the Historic Association of Steenderen", said Henk Dijkman and a most pleasant introduction followed.

"My name is Henk Dijkman and I was born in this neighbourhood, however emigrated some dozens of years ago to Canada. Became a vicar there and now I am one of the guests in a group of Canadian war veterans. They were among the soldiers who liberated the Netherlands in the spring of 1945... "My guests enjoy the beautiful day here at Rha and may I ask you a question...?"

"Here at Rha six "Queen's Own Rifles" soldiers lost their lives in the early days of April 1945 and would you care to make a commemorative inscription on the hull of the mill? Here you have the first hundred Canadian Dollars"...

Formation of a committee "Memorial Canadian soldiers killed in action" is drawing near...

This gets you "pinned to the ground", because you were not expecting a request like this and certainly not on a day like this. Other people participated in this pleasant conversation about those dark days. Neighbour Jan Horstink, a member of the society of Rha joined the circle of conversation and he was one of the people who experienced those early days of April 1945 personally....

Wij accepteerden graag het verzoek van Ds Dijkman en het biljet van honderd Canadese dollars ging in de portemonnee van de voorzitter en de week aansluitend naar de bank. De bankrekening moest nog worden geopend en de eerste gift op de rekening van het a.s. comité dat deze klus zou moeten gaan klaren was al binnen. Het zou een goed voorteken blijken!

Aansluitend de zomer ging Paul Kok naar kandidaten om dit karwei in een goede samenwerking te gaan klaren, want we hadden pakweg een half jaar te gaan om alles rond te krijgen en dat is natuurlijk ietwat 'kort dag'. Ongetwijfeld viel de eerste keus op Jan Horstink als voorzitter. Hij had het allemaal aan den lijve meegemaakt als 15-jarige en Jan is een goed bestuurder, want hij had de gehele ruilverkaveling Steenderen in de jaren tachtig van de vorige eeuw als voorzitter mede vorm gegeven.

Als tweede man viel de keus op Gerrit Tijkken. Jaren was Gerrit verantwoordelijk geweest voor de financiën van de Historische Vereniging Steenderen en zo'n klus is op Gerrit's lijf geschreven. Als derde lid van de commissie viel het oog op Wim Felix, gepensioneerd dierenarts en ook nog beheerder van een Canadees oorlogsvoertuig, een zgn. "HUP". Voordeel was het feit, dat deze heren allen gepensioneerd zijn met tijd ter beschikking, doch vooral belangrijk betrokkenheid! Zij allen hebben deze vreselijke vijf jaren aan den lijve meegemaakt en dat geeft ook een sociale band. Kortom de schouders eronder, want we hebben maar een half jaar om alles te realiseren...

Het oprichten van dit monument zou inderdaad 'aanpakken worden'... Eerst drie werkvergaderingen in de week en later nog wel meer overleg. Bezoeken aan instanties op het gebied van de jaren 1940-1945, oorlogsgravenstichtingen, de Canadese oorlogsbegraafplaatsen en haar administratie in Holten en Groesbeek. Ook bezoeken en interviews aan leden van de dorpsgemeenschap destijds. Er kwam veel 'los' en ook emoties aan beide zijden van het gesprek!

Met het verstrijken van de maanden werd het comité groter en ook mevrouw Erica Schut en de heer Geert Postma van de Rhabergse samenleving sloten zich bij het trio aan en met zijn vijven zou men de laatste maanden aan de slag gaan in goed overleg met deze Rhabergse samenleving. Let wel... een hechte Rhabergse samenleving, want deze burgerij kan wat 'op poten zetten' en daar kunnen velen een voorbeeld aan nemen.

Schets wordt werkelijkheid...

Het begon allemaal met de vraag van Ds Dijkman om een plaquette op de molenromp te bevestigen. Het werd 'meer'...

Betrokkenen stapten al gauw af van deze zgn. bronzen plaquette aan de romp van de molen. In eerste instantie een leuk en passant idee van Ds. Dijkman, doch de molen is niet alle dagen open en men meende dat een monument 7 x 24 uur in de week bereikbaar moet zijn voor hen, die hier behoefte aan hebben.

De keus viel voor een herdenkingsteken op openbare grond. Maar waar dan wel? Laten we maar eerst enige ontwerpen de revue laten passeren...

De plaquette, al dan niet van brons, een granieten plaat met tekst, een staande zuil en een monument in de vorm van een granieten tafel met een 1 cm dik edelstaal kleed over het tafelblad met tekst ingegraveerd en hieruit gesneden het Canadese Maple Leaf symbool. Om deze tafel drie stenen stoelen, immers de vierde stoel is in onze beeldvorming!

Hierbij houten banken geplaatst voor de dorpsgenoot, fiets- of wandelaar, die een rustplaats kan vinden met uitzicht op de molen en het prachtige IJssellandschap. Deze wordt aldoende betrokken bij de zware tijden van de eerste week april 1945. Inderdaad een plek van overdenking en behalve lichamelijk ook geestelijk tot rust te komen. Met dit idee gaan we verder... Een 'multifunctioneel monument' met

We gladly accepted Rev. Dijkman's request and the hundred Canadian dollar note was put in the chairman's wallet and taken to the bank the following week. A special bank account had to be opened while the first gift to a committee still to be formed for the project, was accepted already. It would prove a good sign!

After the summer Paul Kok went to candidates willing to clear this job in good harmony, because we had, say, six months for the realisation, which was rather "short notice" of course.

Jan Horstink no doubt was first choice for chairman. As a 15-year old boy he had experienced it himself and besides Jan is an experienced administrator, having been chairman of the committee that initiated and organised the land consolidation of Steenderen in the 1980's. As second man the choice was on Gerrit Tijkken. For years Gerrit had been responsible for the Historic Association of Steenderen's finances and he is just the man for such a job. As a third committee member the selection was made for Wim Felix, who is a retired veterinarian and also the guardian of a Canadian military vehicle, a so-called "HUP". These gentlemen all had the advantage of being retired, having time on their hands but above all commitment!

All three of them have lived through these horrible five years and this also creates a social connection. In short, they had to buckle down for the job because there are only six months for the realisation...

Raising this monument was indeed a matter of hard work... They started off having three discussions of progress a week, later on there were even more. Visits to organisations concerned with the period 1940-1945, foundations for war cemeteries, the Canadian War Cemeteries and its Administration in Holten and Groesbeek. Also visits and interviews with members of the contemporary village community. Reminiscence as well as emotions, unleashed on both sides of the conversation!

As the months elapsed, the committee developed and also Mrs. Erica Schut and Mr. Geert Postma of the community of Rha joined the three gentlemen. During those last months they continued the job with the five of them, in good dialogue with the community of Rhaberg. A close community of Rhaberg, mind, because these folks can achieve something exemplary amongst themselves.

Design becomes reality...

It all started with Rev. Dijkman's question to attach a plaque on the hull of the mill. There was "more" to come...

The initiators soon rejected this bronze plaque on the hull of the mill. At first they found Rev. Dijkman's idea nice and appropriate, but the mill is not open all the time and they thought that a monument has to be accessible 24 hours 7 days a week, for those who feel like going there.

The choice was made to raise a memorial on public property. But where would it be? Let us review the first designs...

The plaque, bronze or otherwise, an inscribed plate of granite, a pillar and a monument in the shape of a granite table with a 1 cm stainless steel tablecloth on top inscribed with text and the Canadian maple leaf symbol cut in it. Round the table three stone chairs, three indeed, as the fourth chair is in our imagination! Wooden benches for the villagers and the tourists on their bikes or on foot, who look for a resting place with a view at the mill and the lovely IJssel landscape. Thus they will be concerned with those troublesome days in the first week of April 1945. It certainly is a place for contemplation and not just physical but also mental rest. With this idea we continue...

A "multifunctional monument" with social additional value for the

sociale meerwaarde voor de samenleving, passend in het landschap. De commissie zou contact opnemen met een landschapsarchitect en wel mevrouw Cranen te Warnsveld. Zij komt op het genereuze idee tegenover de korenmolen "De Hoop" te Rha een kring van een zestal Canadese Acers te planten, met hierin het monument en een drietal banken. Voorts op een gegraveerd bord een korte uitleg van deze zware tijden, ruim een halve eeuw geleden. Dit idee heeft niet alleen monumentale waarde, doch vooral ook sociale meerwaarde, tenslotte kan ook de jongere generatie gewezen worden op achtergronden van deze zwarte periode van de vorige eeuw. Vergeet vooral niet het verwerkingsproces van burgers, die deze vreselijke jaren aan den lijve hebben moeten meemaken. Het monument kan hen ook helpen bij een verwerkingsproces, want het is duidelijk dat met het klimmen der jaren ook de geestelijke behoefte hierover te praten groter wordt. Kortom... dit monument krijgt vooral meerwaarde en had het in feite al voordat ook maar de eerste schep de grond in ging. Uit alle hoeken van de samenleving krijgen wij financiële hulp

De Rhabergse samenleving slaat aan het werk voor een 'levend monument'...

Halverwege maart 2001 hadden wij een prachtige zaterdag om de ronde grondvormen uit te zetten en de bomen en struiken te gaan planten. Pakweg een tiental betrokkenen aanwezig die de spa hanteerden om al het plantgoed in de grond te krijgen en weidehekken om te zetten. In de avond een beetje motregen en de bomen en planten konden beginnen met groeien...

Vermeldenswaardig is het feit, dat de familie Schut, tegenover de molen wonend de grond voor de realisatie van het monument 'om niet' aan de samenleving heeft geschonken. Aansluitend de realisatie en onthulling neemt de gemeente Steenderen het beheer en onderhoud van het monument over. Ongetwijfeld zijn er straks in Rha velen, die meehelpten met grasmaaien en van tijd tot tijd snoeien.

Met het passeren van de maanden, groeide ook de bankrekening bij de Regiobank te Steenderen. We praten financieel niet alleen over het op te richten monument met het plantgoed rondom en de drie rustbanken. Neen... we praten ook over het onderbrengen van onze gasten uit Canada bij de officiële onthulling op 4 mei 2001, de dag van de Nationale Dodenherdenking van ons land. Onze ruim twintig Canadese gasten willen wij ook een volwaardig programma in ons land aanbieden. Verheugend is te noemen dat ook derden zich bij dit op te richten monument hebben aangesloten. O.a. de Steenderense Oranjevereniging zo ook de Oranjevereniging van Olburgen & Rha en de Stichting "Rha met Pit", die ieder één hardhouten bank voor deze plaats van bezinning schonk. De jeugd van Olburgen en Rha komt met een 'potje' van f 1.032,-. Deze betrokkenheid is echt fantastisch...

De officiële dodenherdenking is dit jaar op 4 mei niet bij het monument naast het gemeentehuis, doch bij ons monument te Rha. Dat zegt toch wel wat over de betrokkenheid van een ieder in onze samenleving, zo ook de gemeenteraad van Steenderen en dat zijn wij in feite natuurlijk met z'n allen...

Wij schrijven dit blad, dat u nu krijgt aangereikt tot 15 april 2001 alvorens e.e.a. op de drukpers tot realiteit is gekomen. Zelfs tweetalig, want veel Zwerfstenen gaan mee naar Canada om thuis- cq achterblijvers van dit unieke monument op de hoogte te stellen.

Mogen wij het straks hebben over een "levend monument voor hen die voor ons leven vielen" en met ons leven bedoelen wij dan vooral het geestelijk vrije leven!

We staan straks voor ons monument en dan gaat er heel wat door je heen. Het was allemaal ruim een halve eeuw geleden, maar vergeten zullen wij het nooit...

community, that fits in the landscape.

The committee was to contact a landscape architect and this would be Mrs. Cranen from Warnsveld. She suggested the ingenious idea to plant a circle of six Canadian Acers with the monument and three wooden benches within it, facing the windmill "De Hoop" at Rha. Additionally an engraved sign with an account of the sad events that happened here, over half a century ago. This idea not only has monumental value, but especially additional social value, sooner or later generations to come will be aware of the backgrounds of this gloomy period of the twentieth century. We should not underestimate the process of mental healing of the civilians who had to live through these horrible years. The monument can also support them in this process, for it is evident that as people get older they experience a growing mental need to talk about this.

In short... this monument is raised particularly because it has additional meaning, which it already had before the first tree was planted. Witness the financial support from every corner of our community.

The community of Rhaberg takes action creating a "living monument"...

Halfway March 2001 a wonderful Saturday provided the ideal circumstances to mark off the basic round shape and to start planting the trees and shrubs. Some ten persons involved were present and wielded the shovel planting the trees in the ground and making fences around them. A little rain in the evening helped the newly planted trees and shrubs to start growing...

It deserves mentioning that the Schut family, who live opposite the mill, donated the piece of land where the monument is located, to society. After the realisation and the unveiling ceremony, the Administration of Steenderen will take over the monument's maintenance. Undoubtedly there will be many at Rha in future who will help to cut the grass and trim the trees from time to time.

As the months went by, the bank account at the Regiobank at Steenderen also grew. We do not only consider the finances concerning the monument with the shrubbery around it and the three benches. No... we also have to consider the accommodation of our Canadian guests at the official revealing on May 4th 2001, the national day of commemoration in the Netherlands. We also want to offer our guests - there will be about twenty - a full program in our country.

We are happy to mention that also third parties participate in the monument. Among others there are the committee organizing celebrations in honour of a member of the House of Orange (Oranjevereniging) of Steenderen and of Olburgen & Rha and the Foundation "Rha met Pit" who each donated one wooden bench for this place of contemplation. The young people of Olburgen and Rha donated their "nest egg" to the amount of 1032 Dutch guilders. Such involvement is really fantastic... This year's official national day of commemoration on May 4th will not be at the monument at the town hall but at our monument at Rha. This illustrates the involvement of every member in our community, including the Administration of Steenderen, which factually means all of us... We are writing this journal until April 15th 2001 before the material can go to the press. This time even bilingual, because many copies will be taken to Canada to inform the people at home of this unique memorial.

May we later speak of a "living monument for those who gave their lives to save our's" and with our's we mean especially our lives in spiritual freedom!

We will stand in front of our monument and commemorate the events. It happened over half a century ago, but we shall never forget...

Hoofdstuk 6

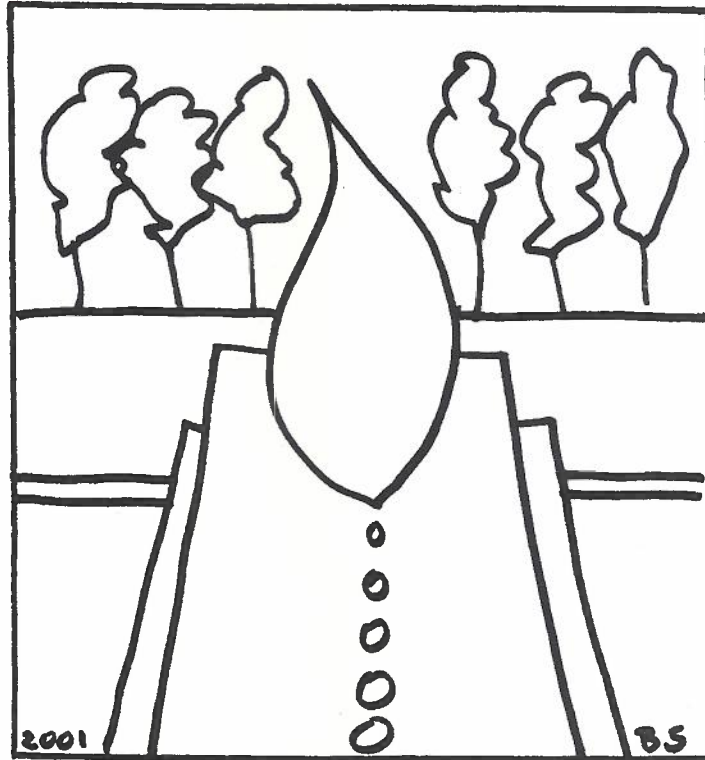
De Paarse en Witte Kaars

Door: Ds. B. Seelemeijer

Chapter 6

The Purple and White Candle

By: Rev. B. Seelemeijer

Gedenken is stilstaan bij een vlam.
Een kwetsbaar gebaar van warmte en licht.
Gedenken is stilstaan bij de dood.
Gedenken is stilstaan bij het leven.

Als teken een kaars door zwavel ontbrandt
mengt hemelsblauw zich met de bloedrode aarde:
de dieppaarse kleur van het leed,
de pijn, het verdriet dat wordt geleden.

Als een aanklacht om onrecht dat heerst,
wanneer leugen triomfeert,
wanneer moord en doodslag, oorlog en geweld,
verkrachting en gevangenschap
als systematische middelen van machtsmisbruik
legitiem bevonden worden.

Wanneer het mensen zijn die uit machtswaan mensen doden.

Nog dooft de kaars van het lijden niet.
Stampende laarzen dreunen na in ons oor
mantels gedrenkt in bloed
gierende schoten van artillerie
besmeuren de aarde voor onze ogen
rokende ovens smeulen nog na in
Guatamala, Argentinië, Ulster,
Iran, Irak, Turkije,
Bosnië, Israël, Gaza, Rwanda.

Commemoration is dwelling on a flame
A delicate gesture of warmth and light
Commemoration is dwelling on death
Commemoration is dwelling on life.

As a signal a candle by sulphur ignites
Celestial blue mingles with blood red soil:
The deep purple colour of grief,
The pain and sorrow that people endure.

As a complaint to dominating injustice,
As falsehood prevails
As blood and mayhem, war and violence,
Rape and captivity
As systematic means to misuse power
Are considered legitimate.

As people kill people out of obsession with power.

Yet the candle with suffering will not smother
Stamping boots rumble on in our ears
Coats drenched in blood
Shrieking gunshots of artillery
Smirch the soil before our eyes
Smoking ovens smouldering in
Guatemala, Argentina, Ulster,
Iran, Iraq, Turkey,
Bosnia, Israel, Gaza, Rwanda.

Daar waar de menselijke waardigheid wordt opgeofferd
aan de demonie van het eigen belang,
van het eigen volk eerst,
de ontkenning van respect voor een ander,
de waan van de hoogmoed.

Die paars kaars
die vuurvlam van leed,
wie zal haar doven?

Moet ik het niet zijn en U met mij
waar het paars zich omkeert naar wit.

Een witte kaars van licht en liefde
een witte vlam van opstanding en kracht,
een witte kaars van verzoening en vergeving
de witte vlam van helderheid van geest
een witte kaars ootmoedig en kwetsbaar
die staat op een standaard, zichtbaar voor allen
en niet verborgen onder de korenmaat.

Die kaars van geloof, hoop en liefde
laten we die branden in onze ziel,
opdat wij niet opbranden aan het leed,
maar een licht zijn voor elkaar
om te bemoedigen
om op te beuren
om elkaar te bevijden van angst en pijn
om elkaar vreugde te geven en blijdschap
opdat wij mogen blijken te zijn: Vredestichters.

Where human dignity is sacrificed
To demonic selfishness
To: my people comes first
Denial of respect for others
Madness of megalomania.

That purple flame
That flame of sorrow,
Who will quench it?

Will it not be me and You with me
Where the purple turns to white.

A white candle of light and love
A white flame of resurrection and strength,
A white candle of reconciliation and mercy
The white flame of brightness of spirit
A white candle, meek and fragile
That stands on a stick, to be seen by all
And not hidden under a bushel.

That candle of faith, hope and love
Let's burn it within our soul
Lest we not burn with sorrow,
But shine toward each other
To encourage
To hearten
To release each other from anguish and pain
To bring joy and happiness
So we may prove to be: Peacemakers.

Herinner de naam

Door: Pastor G.J.B. Zweers

Een keer per jaar is er een viering in de Rooms-Katholieke kerk waarin alle overledenen worden herdacht. We noemen dat 'Allerzielen', en het valt op twee november. De namen van diegenen die het afgelopen jaar overleden zijn worden dan genoemd. Dat zijn er soms heel wat. Steevast wordt in deze, doorgaans drukbezochte, viering het lied gezongen 'Heer, herinner U de namen, van hen die gestorven zijn. En vergeet niet dat zij kwamen langs de straten van de pijn, langs de wegen van het lijden, door het woud der eenzaamheid, naar het dag en nacht verbeide Vaderhuis, hun toebereid.' Het is een prachtig, gedragen lied. Ik moest denken aan dit lied nu er een monument wordt opgericht ter ere van zes Canadezen die gesneuveld zijn bij de bevrijding van Steenderen, meer specifiek van Rha. Dat de Tweede Wereldoorlog buitensporig veel slachtoffers heeft gekend, sommigen spreken over 55 miljoen mensen, staat buiten kijf. Het zijn zowel burger-slachtoffers als gesneuvelden. Maar het blijft zo'n duizelingwekkend getal dat je er geen voorstelling van kunt maken. Het getal blijft zweven. Het getal heeft geen gezicht, zeker als je, zoals ik, behoort tot een generatie waarvan de ouders al na de oorlog geboren zijn.

Maar nu worden er namen genoemd. Het zijn er zes. Zes jonge mannen. Zonder die namen zouden het 'zo maar' zes jonge mannen zijn. Door het noemen van de naam, en die namen ook te laten voortleven, worden het niet zo maar zes jonge mannen, maar je oom, je broer, je vader, een vriend. Door het noemen van hun namen treden

Remember the name

By: Pastor G.J.B. Zweers

Once a year the Roman-Catholic Church has a memorial service for the deceased. We call this All Souls' Day and it is dated November 2nd. The names of those who died during the past year are mentioned. Sometimes there are quite a number of them. As a regular habit during this - mostly well-attended - service the song is sung "Lord remember the names, etc." It is a wonderful, solemn song. I had to think of this song now that a monument is erected for honour of six Canadians who died during the liberation of Steenderen, more specifically of Rha. It leaves no discussion that the Second World War has caused extremely many, some say over 55 million, victims. There have been civilian as well as military victims. However, the quantity remains so incredibly high that you cannot imagine. The number has no face, especially if you, like myself, belong to a generation of which even the parents have been born after the war.

However, the names are mentioned. There are six of them. Six young men. Without those names they would have been "just another" six men. By mentioning the names, and in addition by letting the names live on, they are not just six young men, but they are your uncle, your brother, your father, a friend. By mentioning their names they easily come close to you. It might have been your uncle, your brother, your father, a friend; men who died to liberate a distant small country of which they probably had never heard, before they embarked. We owe our regained freedom to the struggle of these men. A freedom we

ze zo in je nabijheid. Het had vijftig jaar geleden je oom, je broer, je vader, een vriend kunnen zijn; mannen die sneuvelen om een ver, klein land te bevrijden waarvan ze waarschijnlijk voor hun inscheping nog nooit van gehoord hadden. Aan de strijd van dit soort mannen hebben we onze herwonnen vrijheid te danken. Het is een vrijheid die we inmiddels zo normaal vinden dat we vergeten dat iedere vrijheid bloed kost, omdat ze iedere keer weer herwonnen moet worden. Laten we ons vooral niet in slaap sussen met de gedachte dat we alles kunnen wat we willen; misschien gaat het streven naar macht nu veel minder openlijk. Over vrijheid moet je altijd waken.

Zes namen, gehouwen in graniet. Ze halen de gruwelen van het verleden naar het heden. Mogen we zelf nooit vergeten dat we altijd alert moeten zijn op onze vrijheid. Mogen we de namen van die jonge mannen nooit vergeten. En mochten wij ze vergeten 'Zal een vrouw haar zuigeling vergeten, een moeder zich niet erbarmen over het kind van haar schoot? En zelfs als die het zouden vergeten; Ik vergeet u nooit! (Jes. 49 14 - 15)'

Heer, herinner U de namen, mogen wij allen de namen blijven herinneren van hen die gestorven zijn omwille van onze, dure vrijheid.

consider as self-evident by now, so that we forget that every freedom cost blood, because it must be recaptured every time. Let us not appease our conscience with the thought that we can do anything we want; the pursuit of power may be exercised less openly nowadays. Freedom has to be watched over all the time.

Six names, carved in granite. They transfer the cruelties of the past to the present. May we ourselves never forget that we must always be watchful for our freedom. May we never forget the names of those young men. And if we might forget..... "Can a woman forget her sucking child, that she should not have compassion on the son of her womb? yea, they may forget, yet will I not forget thee. Behold, I have graven thee upon the palms of my hands; thy walls are continually before me." (Isaiah 49 14 - 15)

Lord, remember the names, may we all keep the names in our memory of those who died for the sake of our, precious freedom.

Hoofdstuk 7

De sociale achtergronden van dit monument, een (meer)waarde als hulp bij geestelijke verwerking van de tijden 1940 - 1945

Na 1945 was het hard werken voor de wederopbouw...

De geboortegolf van ná 1945 kan erover oordelen. In huisgezinnen was in die periode amper tijd voor een vorm van verwerking van deze zware tijden van onderdrukking. Vergeet niet, dat wij in de gemeente Steenderen ook nog burgers hebben wonen, die in de tijden van 1940-1945 gevangen hebben gezeten of zeer betrokken zijn geweest aan het geweld van de bezetter. Ja, zelfs door het executiepeloton een familielid hebben verloren!

Vanaf 1945 tot voor velen het naderen van de pensioengerechtigde leeftijd was het hard werken voor een bestaan. Nederland was in de wederopbouw en had te maken met een economisch herstel met o.a. een ernstig woningtekort en goederen 'op de bon'. Wij moesten zorgen voor het opvoeden van de naoorlogse nieuwe generatie.

Nu deze burgers de 65 tot 80+ jarige leeftijd hebben bereikt, komt in de verre tweede helft van hun leven deze tijd weer op het 'geestelijke netvlies' terug. Velen kunnen dit goed verwerken en kunnen de gebeurtenissen een plaats in hun geestelijk leven geven. Vergeten kunnen zij het natuurlijk niet! Weer anderen hebben moeite met het verwerkingsproces en hebben behoefte aan evenzo gesprekken met gelijkgestemden, opdat zij samen ook geestelijk bevrijd kunnen worden van dit 'juk met oorlogsballast', dat zij al tientallen jaren met zich mee dragen.

Het Comité hoopt van harte, dat de realisatie van dit monument hen kan helpen in dit proces en dat generaties in vrede tot elkaar mogen komen met uiteindelijk vrucht van een sociaal verbroederingsproces in een gemeente als Steenderen...

Chapter 7

Social backgrounds of this monument, (additional) value that helps people deal with the period 1940 - 1945

After 1945 there was much to rebuild...

The birth wave after 1945 is a clear sign. Families had hardly any time to deal with these miserable times of oppression. We should not forget that in the period of 1940-1945 members of our very community have been prisoners or in any other way closely involved with the occupant's violence. Some have even lost a family member before the firing squad!

From 1945 till - for most of them - retiring age, everyday life existed of hard work. The post-war reconstruction of the Netherlands and its economy included among other things that there was a serious housing shortage and that commodities were rationed. We had to take care of the new post-war generation.

Now that these members of our community have reached the age of 65 till 80 and up, these times are recalled to mind again in this late-second half of their lives. Many of them do not find it hard to deal with this, giving the events a place in their mental life. Of course they will never be able to forget!

Others are having difficulty in dealing with it and feel the need to speak with people who share these experiences, in order to be also mentally liberated from this "yoke of excess war baggage" they have been dragging with them for these last decennia.

The committee sincerely hopes that the realisation of this monument can help in this process and that generations may be brought together in peace by the result of a social fraternization process in a community like Steenderen...

Dank u wel

Ongetwijfeld zal het een ieder die deze Zwerfsteen heeft gelezen duidelijk zijn, dat het oprichten van deze gedenkplaats te Rha niet mogelijk zou zijn geweest zonder de betrokkenheid en inzet van velen uit onze samenleving.

Dit is werkelijk fantastisch te noemen! Het is nu net de meerwaarde van wonen in een kleinere gemeente en een nóg kleinere dorpsgemeenschap als Rha en Olburgen. Deze dorpelingen hebben een geestelijke betrokkenheid en met deze betrokkenheid zijn wij bijzonder verheugd.

Het was allemaal ruim een halve eeuw geleden, maar wij zijn het zeker niet vergeten en deze betrokkenheid willen wij graag aan een volgende generatie meegeven.

Voor hun betrokkenheid bedanken wij in willekeurige volgorde:

- Ds Henk Dijkman te Guelph, Ontario Canada, die als schakel tussen Holland en Canada zeer betrokken is.
- Mevr Elfri Cranen, landschapsarchitecte te Warnsveld, voor haar prachtige landschappelijke ontwerp rond het monument.
- Dhr Frank van den Bergh, historicus en directeur van het Bevrijdingsmuseum 1944 te Groesbeek. Zijn kennis over de periode 1940-1945 was voor ons onmisbaar.
- De Wilfrid Laurier University te Waterloo, Department of History, Ontario Canada en het Canadian Defence Department voor het beschikbaar stellen van stukken uit haar fotoarchief aangaande de periode 1940-1945.
- Het gemeentebestuur van Steenderen dat direct als 'één' achter dit monument kon staan, financieel tot realisering heeft bijgedragen en vervolgens dit monument in beheer neemt.
- De familie T. Schut voor het 'om niet' beschikbaar stellen van de grond, waarop het monument is gerealiseerd.
- De burgerij en het bedrijfsleven van de gemeente Steenderen en speciaal Rha en Olburgen. Waarderende woorden tot de schooljeugd van deze dorpen, zij is ook zeer betrokken!
- De dorpsgemeenschap Rha, "Kern met Pit"
- De vele archieven aangaande de periode 1940-1945 en de Canadese organisatie "Veterans Affairs of Canada".
- Organisaties in zowel Canada als Nederland die zich bezighouden met herdenkingen en reünies tussen onze Canadese bevrijders en de Nederlandse samenleving. In het bijzonder mevr. Freka Krooshof te Zutphen. Zij heeft het Comité op bijzondere wijze op weg geholpen in deze voor ons geheel onbekende materie. Zo ook het bestuur van "Welcome Again Veterans" te Holten met voorzitter Dhr. van 't Holt, welke ons vanaf het begin veel nuttige adviezen heeft gegeven en ons getracht heeft voor 'valkuilen' te behoeden.

Thank you all

No doubt it will be clear to all who read this Boulder, that raising this memorial at Rha would have been impossible without the concern and commitment of many members of our society.

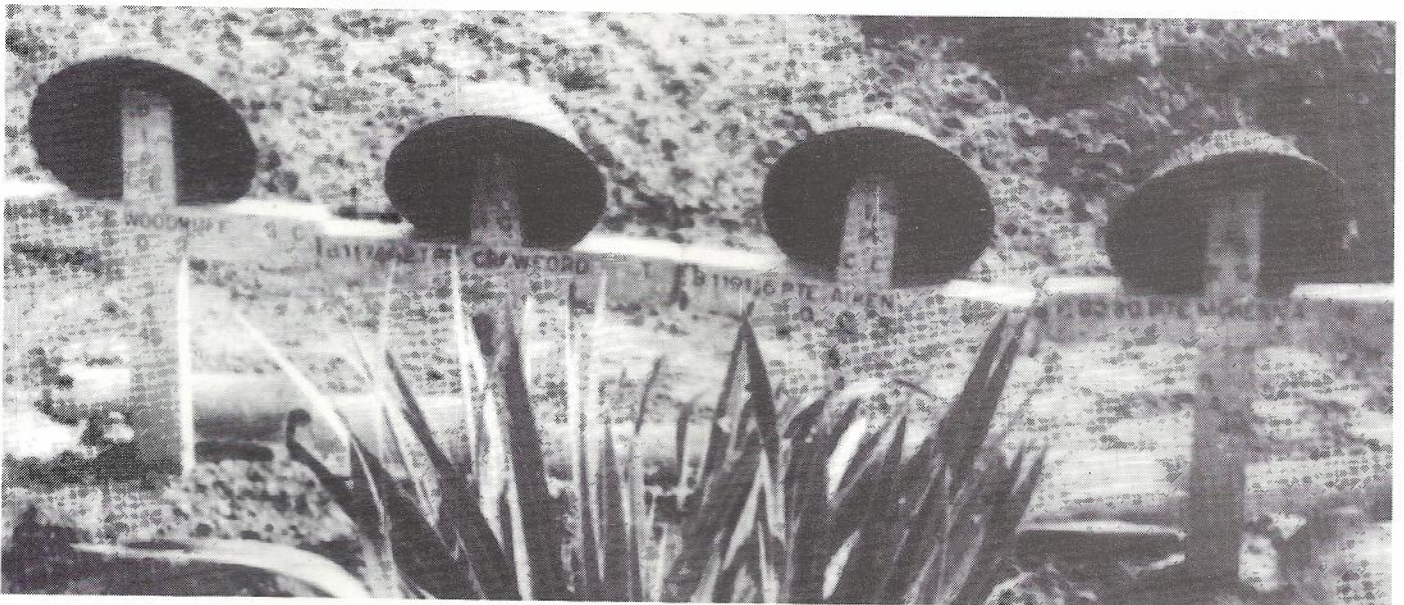
This is what you can call fantastic! It marks the additional value of living in a small community and an even smaller village community of Rha and Olburgen. These villagers show a spiritual involvement and we all enjoy this involvement.

It all happened over half a century ago, but we certainly have not forgotten it and this involvement we like to pass on to a next generation.

For their contribution we want to express our thanks in random order:

- Rev. Henk Dijkman at Guelph, Ontario Canada, who is most involved being a link between Holland and Canada.
- Mrs. Elfri Cranen, landscape architect at Warnsveld, for her beautiful landscape design of the monument.
- Mr. Frank van den Bergh, historian and manager of the Liberation Museum 1944 at Groesbeek. His knowledge of the period 1940 - 1945 has proven indispensable to us.
- The Wilfrid Laurier University at Waterloo, Department of History, Ontario Canada and the Canadian Defence Department, for providing documents from their photo archive concerning the period 1940 - 1945.
- The local authorities who unanimously supported this monument without delay, who financially contributed to the realisation and who will subsequently have managerial control of this monument.
- The T. Schut family for providing a piece of their property, on which the monument is realised, "for nothing".
- The community and the business circle of Steenderen and especially of Rha and Olburgen. Words of appreciation toward the school-agers of these villages, they too are very much involved!
- The village community of Rha, "Kern met Pit".
- The many archives connected with the period 1940 - 1945 and the Canadian organisation "Veterans Affairs of Canada".
- Organisations in Canada as well as in the Netherlands concerned with commemorations and reunions among our Canadian liberators and the Dutch society. Especially Mrs. Freka Krooshof at Zutphen. She kindly helped the committee on the way, in a subject they were absolutely unfamiliar with. The same goes for the board of "Welcome Again Veterans" at Holten and its chairman Mr. Van 't Holt, who from the beginning gave us much useful advice and who tried to help us to avoid pitfalls.

- De organisaties: "Oranje Comité van Steenderen", Rha "Kern met Pit" (gemeenschap van Rha), "Oranje Comité Rha/Olburgen" en de Stichting Olburgen & Rha's belang schonken ons de banken welke rondom het monument geplaatst zijn.
- De Steenderense Harmonie "Nieuw Leven".
- De commissie tot oprichting van het monument onder de bezielende leiding van haar voorzitter Jan Horstink, voorts de commissieleden: Wim Felix, Gerrit Tijkken, Erica Schut en Geert Postma.
- Dhr Paul Kok, voor de verwerking van de teksten, welke in deze Zwerfsteen zijn geplaatst.
- Mevr Adriana Achterkamp, die deze teksten in het Engels heeft vertaald, evenzo mevr Regine Joosten.
- Ds Bart Seelmeijer voor zijn betrokkenheid en evenzo correcties van teksten, zo ook pastoor Gerben Zweers, regiopastor.
- Dhr Dick Appeldoorn, burgemeester van Steenderen voor zijn grote betrokkenheid met name zijn sociale houding naar hen, die aan de realisatie van dit monument een mogelijkheid vinden tot geestelijke verwerking van de jaren 1940-1945.
- Dhr Steve Gammage, die de vertaling in het Engels corrigeerde.
- De resp. Nederlandse Ambassade te Canada als ook de Canadese Ambassade te Den Haag en haar medewerkers, die ons zeer behulpzaam zijn geweest. Dit ook in relatie tot een ernstige veeziekte (mond en klauwzeer), die ons land teisterde tentijde van de realisering van het monument en de Nationale Herdenkingsdagen op 4 en 5 mei 2001 met ruim twintig Canadese gasten te Steenderen.
- De gastgezinnen binnen en buiten de gemeente Steenderen, waar onze Canadese gasten in de laatste week van april en de eerste week van mei 2001 werden ondergebracht.
- En... uiteindelijk velen achter de schermen! Zij die speciaal niet genoemd willen worden en mogelijk vergeten, waarvoor bij voorbaat onze welgemeende excuses.
- The organisations: "Oranje Committee of Steenderen", Rha "Kern met Pit"(community of Rha), "Oranje Committee Rha / Olburgen" and the Foundation Olburgen and Rha's Interest" who donated the benches that were placed round the monument.
- Steenderen's brass band "Nieuw leven".
- The memorial committee under the inspiring direction of its chairman Jan Horstink, and also the members of the committee: Wim Felix, Gerrit Tijkken, Erica Schut and Geert Postma.
- Mr. Paul Kok, for processing the texts that were placed in this Boulder.
- Mrs. Adriana Achterkamp , who translated these texts into English, as well as Mrs. Regine Joosten.
- Rev. Bart Seelmeijer for his involvement and also correction of the texts, as well as Gerben Zweers, district priest.
- Mr. Dick Appeldoorn, Mayor of Steenderen for his great concern and especially for his sympathy towards those who find in the realisation of this monument a way to deal with the years 1940 - 1945.
- Mr. Steve Gammage, who corrected the English translation.
- The respective Dutch Embassy in Canada and also the Canadian Embassy at The Hague with their employees, who have been very helpful to us. This also in relation to a severe cattle disease (foot and mouth disease) that afflicted our country at the time of the realisation of the monument and the National days of commemoration on May 4th and 5th to be visited by over twenty Canadian guests.
- The host families in and outside Steenderen, where our Canadian guests were accommodated during the last week of April and the first week of May 2001.
- And last but not least many people behind the scenes! Those who insist on not being mentioned and those we might have forgotten, whom we owe our well-meant apologies.

Bronvermelding

- Registers van de Canadese Militaire Erebegraafplaatsen te Groesbeek en Holten.
- De beschrijving van Steenderen in de periode van de Tweede Wereldoorlog 1940-1945 door G. te Hennepe, opgenomen in het boek: "Er op of er onder".
- Universiteitsbibliotheek, faculteit der geschiedenis, van de Wilfrid Laurier University te Waterloo Ontario, Canada.
- Canadian Defense Department te Ottawa, Canada.
- Organisaties in zowel Canada als ook Nederland, die zich bezig houden met herdenkingen en reünies tussen onze Canadese bevrijders en de Nederlandse samenleving.
- De uitgave "The Canadian Sacrifice", in mei 1990 uitgegeven door het Bevrijdingsmuseum 1944 te Groesbeek.
- Diverse andere bronnen / publicaties, zowel van Canadese zijde als ook Nederlandse zijde.

Sources

- Registers of the Canadian Military Cemeteries at Groesbeek and Holten.
- The Description of Steenderen in the period of the Second World War 1940 - 1945 by G. te Hennepe: fragment of the book: "Er op of er onder".
- University Library, faculty of History of the Wilfrid Laurier University of Waterloo Ontario, Canada
- Canadian Defense Department at Ottawa, Canada.
- Organisations in Canada as well as in the Netherlands who are involved with commemorations and reunions among our Canadian liberators and the Dutch community.
- The publication "The Canadian Sacrifice", published in May 1990 by the Liberation Museum at Groesbeek.
- Various other sources / publications, from Canada as well as from the Netherlands.

17 maart 2001, 56 jaar later...

